

מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

כרך כ"ד • גיליון 43

אב תשע"ו – יוני 2016

יוצא לאור על ידי:

בשיתוף עם:

הסלמתם של עימותים בין-הוריים לכלל אלימות מנקודת מבטם של הילדים

יפעת כרמל

תקציר

המאמר הנוכחי מציג מודל תאורטי על המבנה והדינמיקה של האלימות במערכת יחסים אינטימית, מנקודת מבטם של הילדים. במסגרת מחקרנו, 27 ילדים, בנים ובנות, גילאי 7–12, שנדגמו מקרב אוכלוסיית הילדים הגדלים במשפחות שבהן קיימת אלימות מצד האב כלפי האם, רואיינו בראיונות מובנים למחצה. המרואיינים נבחרו תוך התבססות על דיווחי עובדים סוציאליים במסגרת מרכזים לטיפול ולמניעת אלימות ברחבי הארץ. ממצאי המחקר מלמדים שהילדים רואים את המעבר ממצייאות לא אלימה לאלמה כתהליך שמסומן על ידי צמתים מובחנים, שבכל אחד מהם קיימת אפשרות להסלמת האלימות או להימלטות ממנה. לראייתם, מוטיבציה של שני ההורים להבאת הנושא השנוי במחלוקת לכלל מיצוי היא משתנה מפתח בניהול התהליך, שעשוי להוביל לאלימות או למנוע אותה. המאמר דן בהקשר שבתוכו הילדים מבינים את ההסלמה – קונפליקט נורמטיבי, שבמסגרתו כל צד מביע את חוסר שביעות רצונו מהאחר – ובתהליכים שאחראיים על עיצובה. על בסיס ממצאים אלו מוצעות המלצות לתאוריה ולפרקטיקה עבור אוכלוסיית הילדים החשופים לאלימות.

מילות מפתח: ילדים חשופים לאלימות, אלימות ביחסים אינטימיים, תפיסת הילדים את תהליך הסלמת העימותים הבין-הוריים לכלל אלימות

מחקר זה נועד לפתח מודל תאורטי שמעוגן בנתונים, על התפתחותם של עימותים בין-הוריים והסלמתם לכלל אלימות מצד האב כלפי האם, מנקודת מבטם של הילדים.¹ במסגרת הספרות שעוסקת בתהליך ההסלמה במערכת יחסים אינטימית, קיימות מספר עבודות שבחנו את האופן שבו עימותים בין-הוריים הגיעו לכדי תוקפנות מילולית ואלימות פיזית. מחקרים אלו הציגו את נקודת המבט הגברית (Winstok, Eisikovitz & Gelles, 2002) ואת נקודת המבט הנשית (Eisikovitz, Winstok & Gelles, 2002) על התהליך. מאוחר יותר גם נעשה ניסיון לאינטגרציה בין נקודת המבט הגברית לזו הנשית (Winstok, 2007). מחקר זה מעמיד במרכזו

* מדובר בעימותים המלווים באלימות של הגבר כלפי האישה.

1 מחקר זה הוא חלק מעבודת דוקטור, שבדקה את הפנומנולוגיה של חוויית החשיפה של ילדים לאלימות אביהם כלפי אמם, והוגשה במסגרת החוג לייעוץ והתפתחות האדם, באוניברסיטת חיפה (כרמל, 2010). תודתי המיוחדת נתונה למנחה הראשי שלי בעבודת המחקר, פרופ' צבי איזיקוביץ', מבית הספר לעבודה סוציאלית והמרכז לחקר החברה באוניברסיטת חיפה, על הנחייתו מלאת ההשראה.

את השאלה, מהו התהליך שמוביל ממציאיות לא אלימה לאלימה, מנקודת מבטו של הילד, ובכך מבקש להשלים את המודל התאורטי ביחס להסלמת אלימות במערכת יחסים אינטימית. מאחר שהתברר כי אוכלוסיית הילדים החשופים לאלימות של אביהם כלפי אמם נמצאת בסיכון גבוה לפגיעות ישירות, פיזיות ומיניות (לדוגמה (Graham-Bermann & Howell, 2010), נוסף על ההתעללות הנפשית, שהיא תוצר של עצם העדות לאלימות, הבנה כזו היא מכרעת לפיתוח תכניות התערבות תואמות הקשר, קרי תכניות שמכוונות ספציפית לטראומה של החשיפה, שמאגדת בתוכה מספר רבדים של פגיעה.

סקירת הספרות בנושא השפעתה של אלימות בין-הורית על ילדים מלמדת כי לחיים בסביבה רוויה אלימות השפעות שליליות על התפתחותם הפיזית, הקוגניטיבית, הרגשית, החברתית וההתנהגותית של הילדים (Graham-Bermann, Holt, Buckley & Whelan, 2008; Levendosky, 2011). לדוגמה, נמצא כי ילדים אלה סובלים ממצוקה רגשית, חרדה, דיכאון, תנודות במצבי הרוח, תגובות פוסט-טראומטיות ומחשבות אבדניות יותר מאשר ילדים ממשפחות נורמטיביות (Chan & Yeung, 2009; Evans, Davies & DiLillo, 2008), יכולתם האקדמית ויכולתם החברתית נמוכות יותר (DeBoard-Lucas & Grych, 2011; Jouriles, Norwood, McDonald & Peters, 2001), והם משתמשים בתוקפנות, סמים ואלכוהול כמו גם בהתנהגויות אנטי-סוציאליות אחרות בתכיפות גבוהה יותר (Evans et al., 2008; Foy, Furrow & McManus, 2011).

עם זאת, מחקרים חדשים יותר בתחום הראו כי ההשפעות אינן דטרמיניסטיות (Edleson et al., 2007; Graham-Bermann, Gruber, Howell & Girz, 2009). ממחקרים אלו עולה כי המשוואה שבה חשיפה שווה פגיעה התפתחותית פועלת רק בחלק מן המקרים. יש ילדים שכישווריהם וסביבתם (או אחד מהם) מספקים להם את הכוחות המאפשרים להחליש את ההשלכות ההתפתחותיות השליליות או להתפתח בצורה נורמטיבית, למרות המציאות המשפחתית שלהם (Bogat, Levendosky & Von Eye, 2009; Martinez-Torteya, Bogat, Von Eye & Levendosky, 2005). גורמים אלו כוללים משתנים, כגון: גיל, מין, סטטוס סוציו-אקונומי, תדירות האלימות וצורותיה, התעללות ישירה וחשיפה לאלימות, יחסי אם-ילד ומיומנויות התמודדות של ילדים (Fosco, DeBoard & Grych, 2007; Skopp, McDonald, Jouriles & Rosenfield, 2007; Sternberg, Baradaran, Abbott, Lamb & Gutterman, 2006).

מספר מצומצם של מחקרים, בעיקר איכותניים וקליניים, התמקדו בדרך שבה חוו הילדים את האירועים האלימים. כלל הנתונים שעלו ממחקרים אלה עוזרים לנו להבין בעומק מסוים את החוויה המורכבת והרב ממדית של הילד החשוף לאלימות (Peled, 1993; Ericksen & Henderson, 1992; Humphreys, 1991; Peled, 1997). הציעה ארבעה סוגי תגובה אופייניים שמסכמים חוויה זו: (א) חיים עם הסוד, משמעו שהילד מכחיש את קיום האלימות, כאילו היא איננה קיימת; (ב) חיים עם קונפליקט של נאמנויות – הילד מודע לקיום האלימות, אך איננו מסוגל לנקוט עמדה לצד זה או אחר; (ג) חיים בטרור ופחד – הילד מודע לגמרי לקיום האלימות ומזדהה

עם הקרבן; (ד) אימוץ מודל אלים – הילד מודע לאלימות, אך מזדהה עם התוקפן. על בסיס טיפוסי החוויות הללו נחקרו התהליכים הקוגניטיביים שמובילים להופעתן, ונלמדה הבנת השפעת התהליכים על מערכת מתן המשמעות של הילד (Eisikovits, Winstok & Enosh, 1998). מאוחר יותר, ההמשגה הורחבה לכלל מודל תאורטי, שכולל שלושה מרכיבים: הבניית המציאות על ידי הילד, ציפיות הוריות והשפעות חוץ-ביתיות. המודל מדגיש את מקומן של הציפיות ההוריות בהבניית מציאות חייו של הילד על ידיו (Eisikovits & Winstok, 2001).

ניתוח-על של סקירת הספרות בתחום של ילדים החשופים לאלימות מלמד שגוף הידע המצטבר בתחום מרבה לעסוק בתוצאות חשיפתם של ילדים לאלימות בין-הורית, וממעט בבחינת האופן שבו סיכונים אלו יוצאים מן הכוח אל הפועל (Goddard & Bedi, 2010); במילים אחרות, גוף הידע מדגיש את הצורך בהתערבות חברתית, אולם מספק כלים מוגבלים להתערבות שכזו. ייתכן שהדבר נובע מהחשש כי פיתוח ידע בכיוון זה עלול להטיל דופי בילדים עצמם או להפיל עליהם אחריות כמי שמעורבים בתהליך. אולם כיום, כשהתמונה באשר להשפעות השליליות של עצם החשיפה מגובשת, וכאשר סוגיית האחריות לאלימות ברורה (האחריות לאלימות היא על הגבר, כמי שאחראי להסלמה), אנו בשלים לעסוק בתהליך.

בכדי להבין את חוויית הילדים בכללותה, יש לבחון כיצד הם תופסים את תהליך הסלמתם של עימותים בין-הוריים לכלל אלימות, מהי משמעותו עבורם וכיצד הם מעורבים בו. המאמר הנוכחי מתמקד בדרך שבה הילדים תופסים את התהליך. קיימת בספרות הסכמה רחבה שהסלמה היא תהליך רגשי, שמערב רגשות אינטנסיביים, כמו: חרדה, כעס, חוסר אונים, השפלה, בושה, אשמה, קנאה, עוינות, ערך עצמי נמוך ותחושת כישלון (Gergen, 1994). הנוכחות של רגשות כאלה מובילה לחוסר איזון, וכתוצאה מכך לחוויה של היעדר שליטה ואבדן היכולת לנבא, לתכנן ולנווט את מהלך החיים. תחת תנאים כאלה, האלימות הופכת לכלי שנתפס בעיני המעורבים בקונפליקט ככזה שניתן לרכוש באמצעותו כוח ושליטה (Scheff & Retzinger, 1991).

מרבית התאוריות שעוסקות בהסלמה בחנו את מרכיבי ההסלמה יותר מאשר את הדינמיקות שבתהליך המעורב. לדוגמה, ברוקנר ורובין (Brockner & Robin, 1985) טענו שהסלמה מתארת תהליך קבלת החלטה שבו כל צד מתחפר בעמדתו. גופמן (Goffman, 1967) גרס שצורך לשמור על דימוי עצמי ותפיסת שינוי עמדה כחולשה הם שעומדים בבסיס התהליך. בעוד שהתאוריות השונות נבדלות בדגש המושם על המשתנים התורמים להסלמה, קיימת בספרות הסכמה רחבה באשר למרכזיותם של האיום ושל התגובה אליו באמצעות איומים שכנגד (Patterson, 1982).

המודל של רטזינגר (Retzinger, 1991a, b) על קונפליקט והסלמה פונה לתהליך שבתוך ההקשר של אלימות במערכת יחסים אינטימית. החוקרת הבחינה בין יחסים דיאדיים שבהם קיימים קשרים בטוחים שמובילים ליחסים בין-אישיים נטולי קונפליקט, לבין יחסים דיאדיים שבהם הקשרים מאוימים והצדדים הופכים למנוכרים ומרגישים מותקפים על ידי הצד השני. בעוד המודל של רטזינגר מהווה צעד

חשוב מבחינת יכולתו לעזור בהבחנה בין קונפליקטים פונקציונליים לכאלה שאינם פונקציונליים במערכת יחסים אינטימית, הוא מתמקד ברגשות, ואינו פונה לפרטים נוספים, כדוגמת המרכיבים המבניים של ההסלמה, ולדינמיקה ביניהם.

מחקרים מאוחרים יותר, שעסקו בהסלמה בהקשר של אלימות במערכת יחסים אינטימית (Eisikovits, Winstok & Gelles, 2002; Winstok, 2007; Winstok et al., 2002), ביקשו לפתח מודל תאורטי שחושף את המבנה ואת הדינמיקה של האלימות במערכת יחסים אינטימית מנקודת מבטו של התוקף, מנקודת המבט של הקרבן ומנקודת המבט הזוגית.

בהקשר זה נמצא כי הגברים תופסים את פעולותיהם במהלך העימותים כתגובות להתנהגות בנות זוגם. הם נוטים להתמקד באותן פעולות של בת הזוג שעל פי תפיסתם מערערות את האיזון הבין-אישי ומאיימות על המציאות הקיומית שלהם. בהתאם לכך, הם תופסים את פעולותיהם שלהם כמכוונות באופן ישיר לצורך בניית האיזון מחדש (Winstok et al., 2002). באופן ספציפי, הממצאים מלמדים שהגברים תופסים עצמם כזכאים ואף מחויבים להגן על המסגרות הדיאדיות הקיומיות שלהם, תוך הכרה במחירים וביתרונות של השימוש באלימות לצורך השגת מטרה זו. הם יוצרים חוקים, שופטים כאשר אלו מופרים ונוקטים צעדים על מנת לאכוף אותם. הערכתם של גברים אלה באשר לעצמת השליטה שלהם על פעולותיהם ושיקוליהם בנוגע ליתרונות ולחסרונות של פעולות אלה הם בעלי השפעה רבה על ניסיונותיהם לכוון מחדש את האיזון האבוד בחייהם הזוגיים.

תהליך הבניית הפעולה מצד הגברים כתגובה להתנהגות של בת זוגם, מורכב משני שלבים מובחנים, הקשורים זה בזה: **האחד** מתייחס לזיהוי פעולת בת הזוג והבנייתה כפעולה הדורשת תגובה, **והשני** הוא הבניה של תגובה מתאימה (Winstok et al., 2002). לעומת זאת, הנשים רואות את המעבר ממציות לא אלימה לאלימה כתהליך. הן מעריכות את השינוי כמסומן על ידי צמתים מובחנים, שבכל אחד מהם קיימת אפשרות להסלמה לאלימות או להימלטות ממנה. שליטה בסיטואציה מהווה משתנה מפתח בניהול התהליך שעשוי להוביל או לאלימות או למנוע אותה, מה שמסביר את הישארותן בקשר על אף האלימות (Eisikovits et al., 2002).

הניסיון לאחד את שתי נקודות המבט, תוך שקלול נקודות השוני והדמיון בין הגברים לנשים, הוביל לכלל ראייה שלפיה מנקודת מבט פנימית של שני הצדדים המעורבים, גם לגבר וגם לאישה יש פוטנציאל לראות עצמם גם כתוקפים וגם כקרבנות, כך שבכל פעם האינדיווידואל תופס את הסיטואציה כבעיה מתמשכת שבה הוא הקרבן, ויוצר הבעיה הוא התוקף (Winstok, 2007). כאשר המוקד עובר מבעיה ספציפית לבעיה רחבה יותר, שמאיימת על כלל היחסים הזוגיים, השימוש באלימות עשוי להיתפס כפעולה שכדאי לנקוט, אם כי בנקודה זו נוצרת בעיה חדשה, שעשויה להוציא את הקונפליקט מכלל שליטה (Winstok, 2013).

כפי שעולה מהסקירה, אף אחד מהמחקרים שעוסקים בהסלמה במסגרת מערכת יחסים אינטימית לא העמיד במרכזו את נקודת מבטם של הילדים. זאת, על אף העובדה שבבסיסם של מחקרים אלה עומדת ההנחה שהילד לא רק מושפע מן

המאורעות, אלא גם משפיע עליהם. אי-לכך, שאלת המחקר שעומדת במרכזו של מחקר זה היא: מהו התהליך שמוביל ממצייאות לא אלימה לאלימה מנקודת מבטם של הילדים?

שיטת המחקר

במחקר נעשה שימוש בשיטה איכותנית שמבוססת על הגישה המכונה "תאוריה מעוגנת בנתונים" (grounded theory) (Glaser & Strauss, 1967). הרציונל לקיומו של מחקר המבוסס על עקרונות מתודולוגיים אלה נעוץ בחסרונה של תאוריה הולמת ובצורך לחשוף את משמעות החוויה עבור האינדיווידואלים המעורבים בתהליך (Creswell, 1998). ואכן, מטרת המחקר הנוכחי הייתה פיתוחו של מודל תאורטי שיסביר, כיצד הילדים החשופים לאלימות של אביהם כלפי אמם מפרשים את תהליך המעבר ממצייאות לא אלימה למציאות אלימה.

המדגם

דגימה ומשתתפים

שיטת הדגימה שנבחרה למחקר זה היא דגימה תאורטית (theoretical sampling). על פי שיטת דגימה זו, בחירת המשתתפים נעשית באופן מגמתי, בהתבסס על יכולתם לתרום לתאוריה מתפתחת (Creswell, 1998; Patton, 2002). ההחלטות הראשוניות באשר לבחירת המשתתפים במחקר מסוג תאוריה שמעוגנת בנתונים (grounded theory) (Glaser & Strauss, 1967), מבוססות על נקודת מבט תאורטית כללית. בהמשך, בחירת המשתתפים מודרכת על ידי הפערים הקיימים בתאוריה. בהתאם לכך, הידע הקיים על אודות ילדים החשופים לאלימות בין הוריהם (ובאופן ספציפי, אלימות של אביהם כלפי אמם) התווה את הקריטריונים הבאים לדגימה: (א) מגדר: בנים ובנות; (ב) קבלת טיפול: ילדים שהשתתפו בשמונה מפגשים טיפוליים קבוצתיים לפחות (מתוך 12), לצד ילדים שלא עברו טיפול בהקשר של אלימות במשפחה; (ג) מאפייני הפגיעה: ילדים שחשופים לאלימות של אביהם כלפי אמם, לצד ילדים, שנוסף על החשיפה הנזכרת, חווים פגיעה ישירה מצד האב בהם עצמם. כמו כן, הוחלט שאלימות תוגדר כתגובה פיזית אחת או יותר שהופיעה במהלך תקופה של 18 החודשים שקדמו לריאיון (על מנת שהזיכרון יהיה נגיש לילד). המדגם הסופי של המחקר התבסס על 27 ילדים, 13 בנים ו-14 בנות, גילאי 7–12, שנדגמו מקרב אוכלוסיית הילדים שגדלים במשפחות שבהן קיימת אלימות של האב כלפי האם. המידע נלקח מדיווחיהם של עובדים סוציאליים המטפלים במשפחות ובילדים במסגרת מרכזים לטיפול באלימות ולמניעתה ברחבי הארץ. כל הילדים הם ילידי הארץ. המדגם כלל 18 ילדים חילוניים, 3 מסורתיים ו-6 דתיים. מוצאן של 17 ממשפחותיהם מארצות ערב (עיראק, צפון-אפריקה), ושל עשר משפחות מארצות מזרח-אירופה.

כמקובל במחקר איכותני, לא ניתן היה לקבוע את המספר הסופי של המרואיינים, עד אשר ניתוח הנתונים הצביע על רוויה תאורטית (theoretical saturation) (Glaser & Strauss, 1967), שבמסגרתה התאוריה פותחה במלואה. כיון שמחקר איכותני מעוניין בהשגת מגוון היבטי התופעה, ולא בהכללה, השיקול בבחירת המדגם היה לשקף את השונות של התופעה, לצורך השגת רלוונטיות תאורטית (theoretical relevance) (Glaser & Strauss, 1967). כך, שלושת הקריטריונים שנמנו לעיל משקפים באופן כמעט שווה את מגוון אפשרויות החשיפה לאלימות (במגבלות שרמת השטח אפשרה). דגימת אוכלוסיית המחקר על סמך טבלת דגימה, שמעניקה מתן ייצוג הולם לכל קריטריון, תוך הקפדה על פרישה אחידה של גילאי הילדים, מאפשרת ייצוג הולם של מגוון היבטי התופעה, ולכן מאפשרת גם הכללה זהירה על מקרים דומים בנסיבות דומות.

הליך גיוס המרואיינים למחקר

תהליך איתור המרואיינים וגיוסם למחקר כלל כמה שלבים: קבלת אישור מוועדת האתיקה של האוניברסיטה; קבלת אישור ממשרד הרווחה והשירותים החברתיים לערוך את המחקר בקרב לקוחותיהם; הקמת צוות חשיבה רב מקצועי במסגרת מרכז גדול למניעת אלימות במרכז הארץ, לצורך גיבוש דרכי פעולה בנוגע לפנייה ראשונית לגברים האלימים ולנשים נפגעות האלימות (לצורך קבלת אישוריהם לראיין את ילדיהם), ואיתור הילדים על סמך הקריטריונים של המחקר.

בעקבות הקמת הצוות הרב מקצועי, הוחלט על עריכת מחקר מדגים (pilot study), שבמסגרתו תנוסה פנייה ראשונית לנשים המטופלות במסגרת המרכז, לצורך קבלת אישור לראיין את ילדיהן (מתוך חשיבה שאחר כך הן תנסנה לבקש את הסכמת בני זוגן), והיא תשווה לפנייה ראשונית לגברים שמטופלים במסגרת המרכז (תוך ניסיון מאוחר יותר לגייס את הסכמת האישה דרך הגבר עצמו, או באמצעות פנייה רשמית של מטפלים מן המרכז).

אותו מחקר מקדים, שהשווה פנייה ראשונית לשישה גברים מטופלים, לעומת פנייה ראשונית לשש נשים מטופלות, העלה שאין סיכוי לגייס את הסכמת הגבר למחקר אם הוא אינו מטופל במרכז, ובאופן ספציפי, אם הוא לא עבר רצף של שמונה מפגשים טיפוליים לפחות. לעומת זאת, הסכמת האישה נמצאה **בלתי תלויה** בהיותה מטופלת. לפיכך, הוחלט שהפנייה הראשונית תיעשה לגברים.

באשר **לאופן הפנייה ללקוחות הגברים**, נמצא שהדרך הטובה ביותר לקבל את הסכמתם לראיונות הייתה להציג בפניהם על ידי המטפל שלהם את מטרת-העל של המחקר – פיתוח אופן עבודה יעיל יותר עם ילדים, כדי לעזור להם להתמודד עם הקונפליקטים והמריבות הקשים שהם חשופים להם בבית. התחברות ממקום זה אפשרה לחוקרת להיכנס בשלב הבא לשיחה ולהציג באופן מפורט יותר את מטרות המחקר, תוך התחברות למקום הכאוב של הגבר כקרבן של חשיפה לאלימות בילדותו, שלא זכה להתייחסות או לטיפול כלשהם.

מחקר מקדים שערכה החוקרת באשר **לאופן הפנייה הנכון יותר לילדים** (לאחר קבלת אישור ההורים) לצורך קבלת הסכמתם להשתתפות במחקר, הראה ששילוב של פניית האם עצמה בשלב הראשון והצגת המחקר על ידי החוקרת בשלב השני

(תוך הדגשת עיסוקה והמפגש שלה עם ילדים נוספים שחווים אותו סוג של חוויה קשה), הייתה הדרך הקלה עבורם לתת הסכמתם להשתתפות במחקר. פנייה ישירה של החוקרת עוררה התנגדות כלשהי מצד הילדים, מה שהקשה עליה אחר כך ליצור עמם קשר בלתי אמצעי, ולעתים הצריך פגישת היכרות נוספת לצורך ביסוס האמון ביניהם.

עם קבלת אישור מנהלי המרכזים השונים להיעזר בעובדים המטפלים במשפחות שיש בהן אלימות של האב כלפי האם, יצרה החוקרת קשר אישי עם עובדים אלו. לאחר פנייתם הראשונית להורי המועמדים הפוטנציאליים, היא נפגשה באופן אישי עם האב, ומאוחר יותר – עם האם. היכרות ראשונית זו סייעה ברכישת אמון כלפיה מצד שני ההורים והוכיחה עצמה כמי שהמריצה את ההורים להעביר לילדים מסר בדבר חשיבות ההשתתפות במחקר, וחשוב יותר – מסר בדבר מתן רשות מבחינתם לילד לדבר על מה שקורה בבית. במסגרת פגישות אלו החוקרת חתמה על טופס התחייבות לשמירת סודיות, וההורים חתמו על טופס הסכמה שבנם או בתם ישתתפו במחקר.

לאחר קבלת הסכמת כל הצדדים, החוקרת נפגשה באופן אישי עם הילד. במסגרת פגישה זו היא הציגה את תחומי עבודתה – מטפלת בילדים החווים אלימות במשפחה וחוקרת, הסבירה בקצרה את מטרות המחקר ואת הליך הריאיון והדגישה שמדובר במפגש או שני מפגשים, שיספקו להם הזדמנות לספר את סיפור חייהם כפי שיבחרו, ובאותו זמן גם לתרום לידע על ילדים במצבים משפחתיים דומים. כמו כן, היא התייחסה ליתרון הידע שיש להם על פניה ועל פני מבוגרים אחרים, כמי שחווים או חוו באופן ישיר את חוויית האלימות במשפחה. לאחר מכן, היא הציגה בפניהם את כללי האתיקה המחקרית שהיא מחויבת להם והתחייבה בעל פה לנהוג על פי כללים אלה. לבסוף, תיאמה עם הילדים מקום ומועד לפגישה, על פי בחירתם (בביתם או במרכז למניעת אלימות).

הפגישה הבאה עם הילד הוגדרה כפגישת היכרות. במסגרתה החוקרת והילד סיפרו אחד לשני מה הם אוהבים, מהם תחביביהם, ושיחקו בשניים – שלושה משחקי קופסה שהילד בחר מתוך מגוון האפשרויות שהחוקרת הציגה בפניו. שיתוף הפעולה במסגרת משחקים אלו אפשר יצירת קשר בלתי אמצעי ומעבר ממעמד של "חוקרת" למעמד של "חברה", מעמד שנמצא כעוזר באיזון עמדת הכוח של המבוגר עם עמדת הילד ולפיכך מבטיח השגת מידע תקף (Fine & Sandstorm, 1988).

כלי המחקר

איסוף הנתונים במחקר נערך באמצעות ראיון חצי מובנה (semi-structured interview), שהונחה על ידי מדריך ריאיון. זאת, מתוך הנחה שילדים הם בעלי כושר המשגה וביטוי מילוליים ויכולו לספק נתונים באמצעות כלי זה (Eder & Fingerston, 2002).

הריאיון, אשר מנוהל כשיחה בעלת מבנה ומטרה, מיועד לספק מידע נרחב והבנה של המשתתפים ביחס לאירועים, פעילויות ומצבים חברתיים שלא ניתן לצפות בהם

ישירות (Creswell, 1998), כמו אלימות במשפחה, שמתרחשת לרוב הרחק מעיניהם של מי שאינם בני המשפחה. לפיכך, הריאיון מכוון להשגת תיאורים פתוחים ועשירים (thick descriptions) (Denzin, 1989) של היבטים מעולמו של המרואייין. ריאיון חצי מובנה מניח היכרות מסוימת עם האוכלוסייה הנחקרת, על בסיס הידע העדכני הנמצא בספרות. לפיכך, החוקרת נעזרה במדריך ריאיון (ראו נספח), אשר כלל רשימת תחומים כלליים ונושאי מפתח שהיה עליה לכסות במהלך הריאיון עם כל מרואייין (Taylor & Bogdan, 1984). עם היותו של הריאיון בעל אופי מובנה, הוא מאופיין גם במבנה גמיש ודינמי, המאפשר חופש רב ודיאלוג בין המרואייין לספקי המידע. סדר השאלות אינו נוקשה. למרואייין ניתן תפקיד מרכזי, והנושאים שעולים בריאיון מכוונים את המרואייין להכרת הנושאים המשמעותיים למרואייין (Taylor & Bogdan, 1984). בנייה כזו, שמערבת חלקים מובנים וחלקים גמישים, מאפשרת המשגת קטגוריות אמיות (פנימיות [emic]) – בהתייחס למרכיבים השונים של מדריך הריאיון. מדריך הריאיון כלל חמישה עולמות תוכן: (א) חיי היום-יום של המשפחה, למשל, "ספר לי איך זה בבית שלך, מה עושים? על מה מדברים?"; (ב) התעוררותם, התפתחותם וסיומם של עימותים בין-הוריים שאינם מסלימים לכלל אלימות, למשל, "ספר לי על ריב שהחמיר, אבל לא הגיע למצב של מכות. מה לדעתך משפיע על סיומו של הוויכוח בשלב זה?" (ג) התעוררותם, התפתחותם וסיומם של ריבים שהסלימו לכלל אלימות, למשל, "ספר לי על הריב הקשה ביותר שאתה זוכר – היו מכות?" ו"איך קורה שוויכוח מגיע למריבה אלימה?" (ד) חוויותיהם של הילדים בעקבות התפתחותם של העימותים (גם כאלה שהסלימו וגם כאלה שלא הסלימו), וכיצד הם מבינים ומפרשים את מה שהיו עדים לו, למשל, "מה אתה מרגיש כשהוויכוח נעשה חמור יותר?" ו"מה אתה חושב בסיטואציות כאלה?" (ה) מעורבותם של הילדים בקונפליקטים הבין-הוריים (גם כאלה שהסלימו וגם כאלה שלא הסלימו) והתפיסות והמשמעויות שהם מייחסים למעורבות זו, למשל, "איפה אתה נמצא כאשר הוויכוח בין ההורים מתעורר? מה אתה עושה?" ו"איך לדעתך ההתנהגות שלך משפיעה על ההורים?" המחקר הנוכחי התבסס על ניתוח הנתונים שהתייחסו באופן ספציפי לדרך שבה הילדים הבינו את תהליך ההסלמה, על כל שלביו.

איסוף נתונים

כמו בתהליך איתור המשתתפים למחקר, גם איסוף הנתונים תאם את עקרונות האתיקה הנדרשים בחקר אוכלוסיות רגישות (Peled, 2001). הילדים קיבלו הסברים על המחקר והתבקשו לאשר בחתימתם שהם מסכימים להשתתף בו; הובטחה להם סודיות, תוך הבהרה, שאם ייחשפו מצבי סיכון להם או לבני משפחה אחרים, תוסר סודיות זו, וישותפו גורמים מתאימים במסגרת המרכז למניעת אלימות שבו הם או הוריהם מטופלים. ההקלטות של הראיונות סומנו במספרי המרואיינים בלבד, ללא ציון פרטים מזהים. ניתנה לילדים האפשרות להפסיק את הריאיון בכל שלב, אם יבחרו בכך. הראיונות נמשכו בין פגישה אחת לשלוש פגישות, והם הוקלטו ותומללו. את הקצב הכתיב הילד, כך שכל מפגש ארך בין 60–90 דקות. כל הראיונות נערכו על

ידי החוקרת, שהיא בעלת ניסיון של 15 שנים בעבודה ייעוצית-קלינית עם ילדים החשופים לאלימות במשפחתם. במהלך הריאיון, שולבו פעולות בעלות אפקט משחרר, כגון: עיסוק בבצק, ציורים על דף, משחק או "סתם" קפיצות בחדר, שסייעו לריכוז טוב יותר בהמשך הריאיון. לריאיון עצמו קדם שלב של אימון, שבמסגרתו התנסה הילד בסוג השאלות שהוא עומד לענות עליהן, וזאת על מנת להוריד מתח ולייצר אפקט מאזן ביחסי מראיין-מרואיין (Eder & Fingerston, 2002).

עיבוד הנתונים

המתודולוגיה בגישת התאוריה המעוגנת בנתונים (grounded theory) מכוונת את החוקר לניתוח הנתונים שעולים מן המרואיינים באופן השוואתי, ביחס למידע חדש שעולה. לאחר ניתוח תוכן של הנתונים, הם נבחנו, הושוו והומשגו במושגים של תכונות וממדים. לאחר מכן, הם הורכבו מחדש על ידי יצירת קשרים בין הסיטואציות השונות שפותחו, תוך התייחסות למצבים, הקשרים, פעולות גומלין, אסטרטגיות פעולה ותוצאות (בניית קטגוריות אמיות בהתייחס למרכיבים השונים של תהליך ההסלמה). השלב השלישי והאחרון בניתוח הנתונים כלל בחירת קטגוריית גרעין וייחוסה השיטתי לתמות האחרות, באופן שיאפשר ניסוח תאורטי (Corbin & Strauss, 2008).

ממצאים

ניתוח הממצאים ביחס לאופן שבו הילדים מבינים את השלבים השונים בהתפתחותם של העימותים הבין-הוריים המסלימים מלמד שהם רואים את התהליך בהקשר נורמטיבי: הם מבינים את התעוררות המריבה כסימטרית, באופן שפעם האב יזום אותה, ופעם האם; הם תופסים את התפתחות הריב כמחלוקת סביב נושא ששייך לשגרת היום-יום, ואת האלימות הזוגית – כתוצר של הגעת הריב למבוי סתום, כשהצדדים אינם מצליחים לשכנע האחד את השני ולהגיע לכלל הסכמה. זאת, אף שבתיאוריהם הם מספרים שהמחלוקת מתפתחת משום שהגבר תופס את דברי האישה כהפרת האיזון הזוגי הרצוי, ואף שמתיאורים אלו עולה בבירור שיוזם ההסלמה הוא הגבר, והוא גם המחליט על הפסקת העימות.

להלן תילמד הבנת התהליך על ידי הילדים ביחס לתמות של המשתנים הבאים: נסיבות האלימות, הסימנים להסלמת הקונפליקט לכדי מריבה אלימה, המשתנים המשפיעים על הסלמת הקונפליקט לכלל מריבה אלימה, דינמיקת המרכיבים שמייצרת ההסלמה, אופן ניהול התהליך על ידי הצדדים ותוצאות השימוש באסטרטגיות הפעולה הננקטות.

נסיבות האלימות

על פי הילדים, הריבים מתעוררים בעקבות מחלוקות בין ההורים בעניינים שקשורים לחיי היום-יום: עבודה, כסף, ילדים, משפחה מורחבת, אף שהם מתארים את המציאות הפנים-ביתית כקונפליקטואלית בעיקרה ואת ההסלמה כנובעת מכך

שלדעת הגבר, דברי האישה מפרים את האיזון הזוגי הרצוי. תפיסת הילדים מלמדת על הבנת ההקשר של הריבים כטריוויאלי, קרי כמחלוקת זוגית נורמטיבית סביב נושאים הקשורים לשגרת היום-יום. בהקשר זה, ציטוטי הילדים חושפים שני סוגי הבנות: האחד – האחריות להעלאת הקונפליקטים, כמו גם התשומה להתהוותם, היא הדדית; השני – האחריות להתעוררות הריב היא של האב, כמי שמתחיל את הקונפליקט, אבל האחריות להתפתחותו של התהליך מוטלת על שני הצדדים, כמי שתורמים באופן משותף להתהוותו. תשובתה של שירה לשאלה, "איזה דברים גורמים להורים שלך להתחיל להתווכח ביניהם?" מדגימה את סוג ההבנה הראשון:

נגיד, אבא שלי הולך לקניות, ואימא שלי רשמה לו משהו מסוים, אבל הוא שכח, לא קנה, משהו כזה... ו... נו... נגיד, אבא שלי אמר משהו לאימא שלי, ואימא שלי לא שמעה. אז הם מתחילים להתווכח אם הוא אמר את זה או לא אמר את זה וכאלה. או נגיד... אימא שלי מבקשת מאבא שלי לנקות או ההפך. אני סתם אומרת אימא שלי. זה גם יכול להיות אבא שלי. אני אתן לך דוגמה. אבא שלי שאל את אימא שלי משהו בבוקר, היא הייתה בשירותים ולא שמעה אותו, ואז אני אמרתי לה משהו, והיא שמעה אותי. ואז הוא יצא, והיא לא ענתה לו, ואז הוא שאל אותה, מה שהוא שאל אותה זה: מי לוקח... מי מסיע אותנו לבית ספר? הוא לא היה אמור להסיע אותנו, ואז היא אמרה לו: "טוב, בוא תסיע אותנו", כי לא היה לו אוטו, ואז הוא אמר: "לא שאלת וכן שאלת, ומכאן המשיך הבלגן.

הילדה התחילה את התיאור במניית הגורמים שמעוררים עימותים בין הוריה, תוך התייחסות קצרה לכל אחד מהם. מה שבולט בדרך תיאורה הוא הקפדתה לערוך משוואה בין הוריה – הצגת האם והאב כאחד כמעוררי מריבות ("אני סתם אומרת 'אימא שלי'. זה גם יכול להיות אבא שלי"). משוואה זו עשויה ללמד על כך שהילדה תפסה את ההקשר של התעוררות הריבים כביקורת שמועברת פעם מצד האם על התנהגותו של האב, ופעם מצד האב על התנהגות האם. יתרה מזו, הילדה השתמשה בסגנון דיבור נעדר דרמטיות, מה שמייצר רושם של קונפליקט נורמטיבי בין ההורים ("אבא שלי שאל את אימא שלי [...] ואז הוא יצא, והיא לא ענתה לו [...] מה שהוא שאל אותה זה [...] ואז היא אמרה לו [...] ואז הוא אמר [...]").

הבאת הדוגמה באשר לאופן התעוררות הקונפליקט בין הוריה חושפת גם את קיומה של מציאות אחרת. הילדה סיפרה שאביה פירש את העובדה שהאם לא ענתה לו, כי הייתה בשירותים ולא שמעה, כזלזול בדבריו. כתימוכין לעמדתו, האב השתמש בכך שלילדה היא ענתה. האב הסלים, כי הוא חשב שאם לא עונים לו, מזלזלים בו. הבאת הדוגמה שהייתה אמורה לתמוך בתזה בדבר היות הקונפליקט הבין-הורי תוצר של שגרת היום-יום, חושפת למעשה מציאות שונה, שלפיה האב פירש את הערות האם כזלזול מכוון בו, מה שייצר אצלו תחושה של אבדן כבוד ופגיעה אישית, ואז הוא הגיב בהסלמה.

הפער בין הדרך שבה הילדה הבנתה את ההקשר של התפתחות הריבים כשגרת היום-יום לבין תיאורו כפרשנות של האב את התנהגות האם כלפיו כמזלזלת מלמד על הפיכת האלימות בבית למובנת מאליה, כך שהערות האב נתפסו כשוות ערך

לאלה של האם, על אף ההקשר השונה של אמירתן. תשובתו של גיל מדגימה את סוג ההבנה הנוסף בקשר לנסיבות שמעוררות את המחלוקת האלימות:

למשל, שאימא לא מכינה טוב את האוכל. שאימא עייפה ולא יכולה לנקות, ושהיא יכולה... אבא גם נראה לי הכריח אותה לנקות, לזרוק זבל. הם רבו על שטויות של ילדים... אימא עשתה טעות אחת קטנה, ואז כבר אבא היה צועק. כי הוא יכול למשל, אם אימא לא שמה מלח, אז הוא יכול לקום לבד ולקחת במקום להתחיל.

בניגוד לציטוט הקודם, שבו הילדה הדגישה את היות שני ההורים אחראים להתעוררות הריבים ביניהם, בציטוט הנוכחי הילד תיאר מציאות שלפיה האב הוא שעורר את הריבים. על פי התיאור, כל התנהגות של האם נשפטה כתקינה או לא תקינה, על פי הממדים שקבע האב ביחס להתנהלות ביתית ראויה. המשך התיאור משלים את התמונה ביחס לנסיבות של התעוררות ריבים: אם האב שפט את התנהגות האם כטעות, היא מיד קיבלה עונש על כך. הדוגמה של המלח, שנתפסת על ידי הילד כקיצונית מבחינת התגובה של האב ("אם אימא לא שמה מלח, אז הוא יכול לקום לבד במקום להתחיל"), מדגישה שלוש נקודות: (א) האב ערך בקביעות השוואה בין התנהלות האם לבין המדדים שנקבעו על ידיו כסטנדרטים נכונים להתנהגות; (ב) היה קשר בין תוצאות השיפוט לעונש שנקבע על ידיו; (ג) התגובה שהגיעה עם קבלת ההחלטה על מתן העונש הייתה מיידית.

למרות התיאור המקיף שחושף מציאות אלימה, הילד הציג את תפיסתו ביחס לאותן נסיבות שעוררו את הריבים: "הם רבו על שטויות של ילדים". באמצעות השימוש במילה "שטויות" כמגדירה את הנושא של הריבים ובאמצעות עריכת אנלוגיה לעולם הילדים, הילד הפחית את חשיבותן של הנסיבות והתייחס אליהן כאל נסיבות שגרתיות, כך שתגובות האב הפכו לשוליות, ומה שנוותר היה התייחסות לאותם ריבים כמחלוקת בין-הורית על נושאים טיפשיים. באמצעות "משחק" זה, שבו הביקורת מצד האב הועברה מן המרכז לשוליים, האחריות להתעוררות הריב הוטלה אמנם על האב, כמי שהתחיל את הקונפליקט, אבל האחריות להתפתחותו הוטלה על שני הצדדים, כמי שתרמו באופן משותף להתהוותו. הניסוח בלשון רבים מהווה תמיכה נוספת לתזה זו.

ניתוח כלל הממצאים ביחס לנסיבות שמעלות את הסלמת התנהגות האב כנגד האם מלמד שבבסיסן של שני סוגי ההבנות של התהליך עומד אותו מנגנון: תפיסת האלימות בבית כמובנת מאליה. תפיסה זו, שהיא תוצר של חיים במציאות רווית קונפליקטים אלימים, משפיעה ישירות על ראיית האלימות כאחת מאפשרויות התגובה במסגרת קונפליקט, מה שמשווה לנסיבות העלאת הקונפליקט ממד נורמטיבי ומשפיע על ראייתן כהתנהלות שגרתית של היום-יום, קרי מחלוקת בין בני הזוג על נושאים שונים.

סימנים להסלמת קונפליקט לכלל מריבה אלימה

תמה זו מתייחסת לסימנים שבאמצעותם הילדים יכלו לנבא את הסלמתו של קונפליקט לכלל מריבה אלימה. בהקשר זה, ניתוח תיאורי הילדים מלמד על קיומם

של שני מרכיבים שלהערכתם מעורבים בדינמיקה של ההסלמה: מרכיב תקשורת ומרכיב רגשי. בעוד המרכיב התקשורתי מתייחס לאופיו המשתנה של הוויכוח, שעובר מענייני לכה שחורג מגבולות נושא הוויכוח, המרכיב הרגשי מתייחס לעצמת הכעס העולה של הצדדים, עד כדי אבדן שליטה בכעס. בהקשר זה הילדים התייחסו למגוון סימנים, כמו: טון הדיבור, הבעות פנים, עצמת הצעקות ועלייה ברמת העצבנות.

בהקשר של סימני המריבה המתוארים, הילדים הציגו שני סוגי הבנות להתפתחות התהליך: האחד – הקונפליקט המסלים, כלומר המרכיב התקשורתי המתפתח ואפקט הכעס המצטבר של הצדדים מזינים האחד את השני, כך שתשומת כל צד לקונפליקט מעלה את כעסו של הצד שכנגד; סוג ההבנה השני – התנהגות האם היא שמזינה את כעסו המצטבר של האב, כך שדינמיקת ההסלמה היא פונקציה של תשומת האם, המתמשכת לקונפליקט ומעלה את מפלס הכעס של האב, כלומר בסוג ההבנה השני מרכיבי ההסלמה פוצלו, כך שהמרכיב התקשורתי הושם באחריות האם, והמרכיב הרגשי שויך לאב. תשובותיהם של עמוס ואוראל לשאלה: "מה הסימנים שיש לך שוויכוח שהתחיל רגיל הולך להפוך לחמור יותר?" ידגימו את שני סוגי ההבנות: סוג ההבנה הראשון (עמוס):

לפעמים הקול עולה, הם כועסים אחד על השני. אבא עובר קצת לצעקות, ואז אימא עוברת קצת לצעקות, וצועקים. ויש גם את הדיבורים. לדוגמה, אבא אומר לאימא: "את לא טובה בכלום". ואז היא עונה לו: "אני יותר טובה ממך אפילו, שמן". הם עוברים להעליב אחד את השני. הסימנים שלי שהריב עוד מעט יגיע לאלימות זה האימונים שלהם. מתי שהוא אומר לאימא: "תיזהרי!" וכשאימא אומרת לו: "ממה?" והוא אומר לה: "את כבר יודעת ממה. את לא יודעת?" "לא, אני לא יודעת". ואז זה מתחיל... כאילו כבר נגיעות לא נעימות.

סוג ההבנה השני (אוראל):

השלב שאני מבינה שהריב יגיע לצעקות וקללות הוא השלב שאימא כבר מתעצבנת. היא עונה לו ומתווכחת אתו, ואז אבא שלי מתחיל עם צעקות. אחר כך, כשהוא ממש צועק, מתחילות הקללות... הסימן שלי שהריב יגיע לאלימות זה שאני רואה שאימא שלי לא עושה שום דבר, וזה מעצבן את אבא שלי. הוא מנסה למשוך אותה כזה לריב, אבל היא שותקת. ואחרי זה אני יודע שיגיעו ההרבצות.

מעניין לראות, כי גם למרכיב התקשורתי וגם למרכיב הרגשי הילדים התייחסו באחד משני אופנים: ברמת הנראות או ברמת המהות. בעוד בציטוט הראשון, הילד התייחס לשינוי במרכיב התקשורתי על פני ציר הזמן, ברמה הצורנית – מעבר מוויכוח לעלבונות אישיים ואחר כך לאימונים, בציטוט השני, הילדה התייחסה לשינוי באותו מרכיב ברמה התוכנית – הריב שמגיע למבוי סתום, ולכן חורג מגבולותיו הענייניים ("הוא מנסה למשוך אותה כזה לריב, אבל היא שותקת"). בהתייחסות למרכיב הרגשי, הילדים תיארו את התפתחות הכעס ברמה הרגשית או ההתנהגותית, כלומר הם "ציירו" את נראות התוקפנות והאלימות כצדו השני של מטבע הכעס: "לפעמים הקול עולה, הם כועסים אחד על השני". בשני המרכיבים בולטת העובדה שיוזם ההסלמה היה האב.

בהקשר של דינמיקת ההסלמה, שני סוגי ההבנות שהובחנו מלמדים על הבנת הקונפליקט האלים מנקודת מבט נורמטיבית. על פי סוג ההבנה האחד – הכעס ההדדי הוא תוצר של התנהגות האחר, ועל פי סוג ההבנה השני – כעסו של האב הוא תוצר של התנהגות האם. בשני המקרים, מדובר בהבנת הכעס כחלק מתסריט רגשי שעל פיו התגובה לכעס מתבקשת לנוכח פעולה מרגיזה או פוגעת של אחד מבני הזוג או לנוכח דבריו, הנתפסים באופן שונה על ידי הצד השני. יתרה מזו, שני התיאורים מלמדים על תפיסת ההסלמה במונחים של קונפליקט נורמטיבי, כלומר שהסיבה להתפתחות הכעס בין הצדדים היא חוסר ההסכמה המעמיק ביניהם ("לפעמים הקול עולה, הם כועסים אחד על השני... יש גם את הדיבורים"; "השלב שאני מבינה שהריב יגיע לצעקות וקללות הוא השלב שאימא כבר מתעצבנת"). ברמת-העל, הבנה זו מטילה אחריות משותפת על שני הצדדים להחרפת המריבה, גם אם מנקודת מבט פנימית של הסלמת הקונפליקט היא נתפסת כמובלת על ידי האישה (סוג הבנה ב). הפער בין האופן שבו תיארו הילדים את המציאות הפנים-ביתית לבין האופן שבו הם תפסו אותה עשוי להיות מוסבר באמצעות ההקשר של המובנות מאליה של האלימות (ראו תמה ראשונה, נסיבות האלימות), ש"שלחה" אותם לחפש אחר סימנים לקיומו של קונפליקט נורמטיבי וטשטשה את הסימנים שהצביעו על כך שההסלמה מצד הגבר נבעה מהערכתו שמערך הכוחות הזוגי נטה לרעתו.

משתנים שמשפיעים על הסלמת הקונפליקט לכלל מריבה אלימה

בתיאוריהם הילדים התייחסו גם למשתנים שלהערכתם גורמים להחרפת המריבה בין הוריהם. ניתוח הממצאים מלמד על קיומן של שלוש הבנות בהקשר זה: (א) קיום מוטיבציה של ההורים להמשיך לריב או היעדרה; (ב) יכולתם של ההורים או אי-יכולתם להשתלט על כעסיהם המתגברים; (ג) התנהגות האם כמניע להסלמת התנהגות האב. להלן ייבחנו כל אחד מסוגי ההבנות המוזכרים וההשלכות שלהם בקשר לדינמיקת ההסלמה.

קיום מוטיבציה של ההורים להמשיך לריב או היעדרה

דוד נשאל: מה משפיע לדעתך על זה שריב יהיה חמור יותר? מה יגרום לוויכוח להפוך למריבה גדולה עוד יותר? הוא ענה:

אם אף אחד אפילו לא רוצה להקשיב, כלום. אם זה לא מפריע להם ולא כלום, אז זה יתחיל להתפתח לוויכוח קצת יותר גדול וקצת יותר גדול, עד שהוא בכלל מתחיל... אם יימאס להם אז הוא יכול להפסיק בגדילה, ואם לא – זה יכול להגיע עד מתי שהוא יתפוצץ. גם אם עוד שנייה הם מתפוצצים, בגלל שנמאס להם, הם יכולים לחשוב טוב יותר. אם לא יהיה להם יותר כוח, פתאום יעלה להם איזה רעיון.

יכולתם של ההורים או אי-יכולתם להתגבר על כעסיהם

לשאלת החוקרת, מה לדעתך גורם למריבות להפוך להיות חמורות יותר, עם צעקות, קללות ואולי אף מכות, גיא ענה:

שמתעורר בהם הרבה כעס. כאילו... שמתחילה מריבה אז הם מיד בונים שתי חומות: חומת הכעס וחומת השלווה. חומת השלווה מנסה לכבות את הכעס. אבל לפעמים הכעס גובר וגובר, וגם השלווה גוברת, אבל היא לא מספיק חזקה, אז לפעמים הכעס מנצח. לפעמים השלווה מנצחת, ואז לא תהיה ביניהם אלימות. ולפעמים יש מצב של שוויון בין הכעס לשלווה.

התנהגות האם כמניע להסלמת האב

החוקרת: מה גורם לזה שוויון כוח יהפוך למריבה אלימה?
ענבר: אימא, היא מעצבנת את אבא. אימא גורמת לו. היא אומרת לאבא מה לעשות, ואז הוא מתעצבן עליה עוד יותר. אם היא לא מרגיזה אותו, אז הוא יכול להפסיק.
החוקרת: הסבירי לי איך היא גורמת לזה.
ענבר: כי בהתחלה היה להם ריב. ואז הוא אמר לה: "אל תכיני, אני לא רוצה לאכול בערב". אימא עשתה את הכרובית בדרך שלה, ואז הוא התעצבן עוד יותר שהיא לא עשתה את זה בדרך שהוא אוהב, ואז הוא בא וזרק את הכרובית, ואז נהיה ממש רע.

ניתוח כלל ההבנות של הילדים ביחס למשתנים המשפיעים על החרפת המריבה לכלל אלימות מלמד שכולם הבינו שקיימות אופציות לסיום התהליך, כך שאותו משתנה מפתח שנתפס כאחראי להנעת התהליך יכול להשפיע בשני כיוונים: הסלמת הריב (אסקלציה), או שיכוך הריב (דה-אסקלציה). יתרה מזו, בחלק מן המקרים הילדים תיארו היווצרות של אפשרות להתחלה מחודשת של התהליך, גם אחרי שהוא לכאורה הסתיים, וזאת בהשפעתו של אותו משתנה שנתפס על ידם כמניע את החרפת המריבה ("ולפעמים יש מצב של שוויון בין הכעס לשלווה"; "כי בהתחלה היה להם ריב, ואז הוא אמר לה: 'אל תכיני, אני לא רוצה לאכול בערב'. אימא עשתה את הכרובית בדרך שלה, ואז הוא התעצבן עוד יותר"). הדבר מלמד שבחלק מתסריטי ההסלמה קיימת נקודת זמן נוספת, שהיא בבחינת מצב סטטי של מתח נפיץ, נקודה שאותה ניתן להגדיר רק בדיעבד כנקודת סיום ריב או כנקודת ציון להסלמתו.

מן האמור לעיל ניתן להסיק כמה מסקנות: (א) תהליך ההסלמה נתפס על ידי הילדים ככזה שטומן בחובו לפחות בררת מילוט אחת, מה שמלמד על תפיסתו כבר שליטה עבור הצדדים המעורבים, לפחות ברמה חלקית ("אם יימאס להם, אז הוא [הריב] יכול להפסיק בגדילה... גם אם עוד שנייה הם מתפוצצים, בגלל שנמאס להם הם יכולים לחשוב טוב יותר"); (ב) זיהוי קיומן של שתי אופציות להתפתחות הריב מלמד על האפשרות לניבויים של שני תסריטי התרחשות: האחד – בכיוון של החרפת המריבה, והשני – בכיוון של הפסקתה. עם זאת, מצבים כמו ריבוי צמתים לאורכו של התהליך או חידוש הריב לאחר הפסקתו, בגין חידוש פעילותו של משתנה המפתח, עלולים להקשות על אותה יכולת ניבוי; זאת, בשל העובדה שהם דורשים דריכות מתמדת והערכה מחדש של התסריט בכל רגע נתון; (ג) תפיסת התהליך כטומן בחובו בררת סיום וכבר שליטה מכוונת את הילדים לתפיסת המציאות בבית כקונפליקטואלית בעיקרה, אך לא בהכרח אלימה, מה שמסייע בבניית מראית עין לקיומה של מציאות נורמטיבית בבית. במסגרת זו הריבים

נתפסים כמחלוקת בין הצדדים, והאלימות היא רק אחת מהאפשרויות לסיומה. יצירת אותה מראית עין נורמטיבית עשויה גם להסביר את העובדה שרק חלק מן הילדים תפסו את המשתנה המוטיבציוני כמשפיע על התפתחות המריבה, בעוד אחרים זיהו קיומו של משתנה כזה, אך לא ראו בו משתנה מפתח, שהרי מדובר במשתנה שאינו אינהרנטי לריב, משהו שלא קשור לתקשורת המתפתחת בין הצדדים. דוגמאות לזיהוי קיומו של המשתנה המוטיבציוני, ללא תפיסתו כמשתנה משפיע על הסלמת המריבה, משמשים הציטוטים הבאים: "לפעמים הכעס גובר וגובר, וגם השלווה גוברת, אבל היא לא מספיק חזקה, אז **לפעמים** הכעס מנצח"; "אם היא לא מרגיזה אותי, אז היא **יכול** להפסיק". בשתי הדוגמאות, ההצבעה על שתי אפשרויות להתנהלות מלמדת שיש משהו שאינו קשור למריבה עצמה ומייצר את הבררה להסלים את המריבה או לעצרה.

דינמיקת ההסלמה

תמה זו מתייחסת למרכיבים שאותם הילדים זיהו כמובילים את תהליך ההסלמה, ולאינטראקציה ביניהם. תיאורי הילדים חושפים שלושה מרכיבים שבונים את החרפת המריבה לכלל אלימות: הקונפליקט המסלים, דרגת כעס עולה ומידת השליטה בכעס, שיוודת.

הבנת הדינמיקה שמתהווה ככזו שמתפתחת הודות למרכיב תקשורתי שלוקח בה חלק, מצביעה על הבנת התהליך בהקשר של קונפליקט נורמטיבי, שבמסגרתו ההורים רוצים למצות את הנושא השנוי במחלוקת ביניהם עד תום.

בנוגע לתהליך עצמו, תיאורי הילדים מצביעים על הבנתו כתהליך לוליני (ספירלי), שבמסגרתו המשחק בין המרכיבים השונים מייצר את האפקט הדרמטי, כך שרמת האלימות העולה במסגרת התהליך היא חלק אינהרנטי מהקונפליקט המסלים (המרכיב התקשורתי). הציטוטים הבאים ידגימו את דפוסי הבנת התהליך:

שחר: מה שקורה שם, שאם הם באותו כוח המחשבה של לא להסכים, אז זה יכול להתפתח למכות אחד לשני. הוויכוח לא יוכל להפסיק, ואז הם מתחילים להכעיס אחד את השני מאוד – אבא שלי את אימא שלי ואימא שלי את אבא שלי. כאילו, אחד צועק למה זה ולמה זה, והשני אפילו לא מקשיב לו וגם אומר את זה, ואחר כך הם מתחילים כאילו לאיים, שזה לא ייתן וזה לא ייתן. אם אבא שלי ממש מתעצבן ואימא שלי פחות, כי היא עדיין לא הגיעה לשלב הזה של הכעס, אז הוא יתחיל נגיד קצת לאיים או קצת לדחוף, ופתאום מגיע משהו וכאילו אי-אפשר – מתפוצצים, וזה מכות. אבל אבא שלי מרביץ ממש חזק.

הראל: כשהם מתווכחים כזה, כל אחד מעצבן את השני, עד שנוצר חיכוך כזה, שהם מתחילים להגיע לשיא של להתעצבן ואז הם ממש עולים רמה. אז הם מתחילים זהו, לגמרי להילחם אחד בשני. לפעמים אבא שלי ממש עצבני.

שלומית: הם רבים. אימא מעצבנת את אבא, אז הוא מתרגז עליה, ואז הוא מתחיל לצעוק. ואז גם אימא אומרת לו: "שקט, אתה מעיר את שלומית". אז הוא צועק עליה ממש ואומר: "לא שקט, לא שקט!" ואז אימא אומרת לו: "למה, מה תעשה לי?" ואז יש צרחות. הוא לא שולט בעצמו ומתחיל במכות – אבא.

כפי שניתן לראות, בעוד שני הציטוטים הראשונים חושפים הבנה שהוויכוח ההדדי מוביל להסלמה רגשית הדדית ולאבדן שליטה של שני הצדדים, עם יתרון פיזי לגבר, הציטוט השלישי חושף הבנה שהכעס העולה של האב מוביל לאבדן שליטה שלו. הציטוט הראשון חושף גם קיומה של מוטיבציה "פנימית" לריב המסלים, קרי רצון להביא את הנושא השנוי במחלוקת בין הצדדים לכלל מיצוי. לתפיסת הילדים, כאשר הצדדים אינם מגיעים לכלל הבנה ומגיעים למצב שבו כל צד מתחפר בעמדתו ("מה שקורה שם, שאם הם באותו כוח במחשבה של לא להסכים, אז זה יכול להתפתח למכות אחד לשני"), הם ישאפו להגיע לסיום הריב באמצעות כפיית דעתו של צד אחד על האחר בדרך אלימה; כלומר כל עוד הצדדים סבורים שיש בכוחם לשכנע האחד את השני, הם יעשו זאת באמצעים מילוליים, אך בהגיעם למצב של חוסר מוצא, הם יגייסו את האפשרות הפיזית. האפשרות האלימה מקבלת לגיטימציה מכורח תפיסתה כמיצוי קונספטואלי של הריב. ראייה זו תקפה גם כאשר אבדן השליטה מתייחס באופן ספציפי לגבר.

ניהול תהליך ההסלמה על ידי הצדדים

במסגרת תיאוריהם, הילדים התייחסו גם לאסטרטגיות הפעולה שבהן ההורים משתמשים לצורך ויסות דינמיקת ההסלמה והבאת התהליך לכלל עצירה זמנית (שמייצרת אופצייה לסיום הריב) או לסיום סופי שלו. ניתוח הממצאים מלמד שדרכי הפעולה השונות קשורות לדפוסי ההבנות שהובחנו ביחס למשתנים שמשפיעים על הסלמת קונפליקט לכלל מריבה אלימה: קיום מוטיבציה של ההורים להמשיך לריב או היעדרה, יכולתם של ההורים או אי-יכולתם להתגבר על כעסיהם והתנהגות האם כמניע להסלמת האב.

קיום מוטיבציה של ההורים להמשיך לריב או היעדרה

תיאורי הילדים מלמדים שאם להורים אין מוטיבציה להמשיך לריב, הם ינקטו אחת מאסטרטגיות הפעולה הבאות: (א) צד אחד ישכנע את האחר בצדקת דעתו, כוונתו או דבריו; (ב) הם יגייסו אופצייה חיצונית לריב, לצורך הגעה לפשרה ביניהם; (ג) צד אחד ייכנע. תשובותיהם של הילדים לבקשה, שיתארו איך מריבה הסתיימה, תדגמנה כל אחת מדרכי הפעולה ואת מאפייניהן הייחודיים:

שירה: הם התחילו לריב אחד עם השני, לא היה להם כוח יותר לריב, אז כמו במצב שאבא שלי שכח לקנות משהו בסופר, אז הוא אמר לה שהוא כנראה דילג, ואז בסוף היא קיבלה את זה, ואז הם עברו לדבר יותר בנחת.
 עמוס: אני יודע מה גורם לו [לריב] כמעט להפסיק, זה כשנמאס להם לריב, אז אחיות שלי בוכות. כי אז כשהן בוכות, הריב קצת עולה, והוא נגמר... כי אז אימא אומרת לאבא: "תראה מה עשית, עכשיו הילדות בוכות". ואז הוא עונה לה: "אני? זאת את שמתחילה לריב אתי תמיד!" ואז אימא אומרת: "טוב, שנינו אשמים, שנינו רבים".
 רן: כשנמאס לשניהם לריב, אז מישהו מוכיח לשני שהוא צודק, או שאחד כאילו נכנע. כאילו מי שנכנע לא אומר שהשני צודק – הוא שומר על העמדה שלו, אבל מפסיק לריב.

התיאור הראשון מדגים, כיצד משתנה המפתח בהסלמה (כפי שנתפס על ידי הילדה) – מוטיבציה – מגייס אסטרטגיית פעולה של שכנוע הדדי בין הצדדים, לצורך סיום הריב. בהקשר זה, כדאי לשים לב לכמה נקודות: ראשית, הילדה סיפרה על קיומו של תהליך. הנכונות להקשבה אפשרה לאסטרטגיית הפעולה של השכנוע לתפוס מקום, ואז התקיים דין ודברים בין הצדדים. זהו תהליך הדרגתי של הליכת הצדדים זה לקראת זה, שמשפיע על ירידה בעצמת הכעס ההדדי. השימוש במילות זמן לאורך התיאור מדגיש נקודה זו. מבחינת דינמיקת ההסלמה, הדבר עשוי ללמד שאופיו של תסריט שיכון הריב דומה במהותו לזה של תסריט ההסלמה, שכן מדובר בתהליך לוליני שבמסגרתו הדינמיקה בין מרכיבי ההסלמה מייצרת החלשה של האפקט הדרמטי. נקודה שנייה שראויה להתייחסות היא שהילדה תיארה את המצב הרגשי שבו היו נתונים הצדדים – נכונות להקשבה – לפני שתיארה את היעדר המוטיבציה לריב. הדבר עשוי ללמד על קיומן של שתי הבנות של המוטיבציה שאותה הילדים ראו כמשפיעה על החרפת המריבה או סיומה: "חיצונית" למחלוקת עצמה (כלומר לא קשורה לנושא המחלוקת) ו"פנימית" (כלומר מוטיבציה למיצוי הנושא השנוי במחלוקת בין הצדדים).

שני התיאורים הנוספים, של עמוס ושל רן, מלמדים גם הם על שימוש באסטרטגיות שמהותן תקשורת, אסטרטגיות שנתפסות כקשורות למחלוקת בין הצדדים. אף שבתיאורו של עמוס מדובר בגיוס אופציה לסיום הריב שהיא חיצונית לריב עצמו – השפעת הקונפליקט המסלים על הילדים, בכל זאת מדובר בנושא שקשור לריב בהקשר הרחב, ולכן עשוי להיתפס כאינהרנטי לקונפליקט. בתיאורו של רן, אף שמדובר באסטרטגיה של כניעת צד אחד לצד האחר, ההקשר הוא הנושא השנוי במחלוקת.

יכולתם של ההורים או אי-יכולתם להתגבר על כעסיהם

תיאורי הילדים מלמדים שבשעה שכעסם של ההורים עלה, עם החרפת הריב ביניהם, לפעמים הופעלו על ידיהם אסטרטגיות לניהול הכעס. בשעת פעולה, הם עשו שימוש באחת או יותר מאסטרטגיות ההתנהלות הבאות: (א) יצירת מרחק פיזי בין הצדדים; (ב) שינוי ההסדר המרחבי במסגרת הבית או מחוצה לו; (ג) שימוש בטכניקות להרגעה עצמית. לדברי רועי:

כשהם מתעצבנים אז הם כבר לא שומעים. הדבר היחיד שמעניין אותם זה להתרחק אחד מהשני כזה, להירגע. לרדת למטה להירגע, להרגיע את עצמם. אבל לפעמים הם לא מצליחים לעשות את זה, ואז זה [האלימות] יקרה.

הציטוט שהובא מדגים, כיצד עלייה בדרגת הכעס ("כשהם מתעצבנים") מביאה לירידה ברמת השליטה עליו ("אז הם כבר לא שומעים"). במצב כזה, אם יופעלו על ידי שני הצדדים אסטרטגיות פעולה שמכוונות להשגת שליטה בכעס, התהליך ייעצר, והמריבה לא תוחרף. עצם עשיית שימוש בשלוש טקטיקות לצורך השגת שליטה בכעס, כמו גם הפנייה לערוצי הרגעה שונים, חיצוניים ופנימיים, מלמדים על עצמת הרגשות הכרוכה בתהליך החרפת המריבה. נדרש מאמץ רב לצורך השתלטות עליהם

והורדת האפקט הדרמטי שנוצר במהלך ההסלמה. מכאן ניתן להקיש ששימוש באחת מאסטרטגיות הפעולה בלבד עשויה אמנם להביא לרגיעה מידית, אך עצמת הכעס תהיה ברמה כזו, שהמתח יישאר, וכל דבר יוכל להצית את המריבה מחדש.

התנהגות האם כמניע להסלמת האב

תיאורי הילדים מלמדים שבשעת הריב, כשכעסו של האב על האם עלה, לפעמים הופעלה על ידה אסטרטגיה לניהול כעסו של האב, כפי שמשתקף מתשובתה של ורד לשאלה, איך קורה שמצעקות וקללות הריב יגיע למצב רגוע ולא למצב השני של אלימות?

ורד: שהם יעצרו את הוויכוח ויפתחו דף חדש. מי שעוצר זאת אימא. יש דברים שהיא אומרת שיגרמו לאבא להפסיק לכעוס.

הילדה התייחסה לקיומן של שתי אופציות: סיום הריב על ידי ההורים או אי-סיומו. אף שהיא תיארה את האם כמי שבכוחה לעצור את הריב, ברמת-העל הציגה את שני ההורים כמי שאחראים על סיומו ("שהם יעצרו את הוויכוח ויפתחו דף חדש"). הדבר מלמד על הבנת הקונפליקט בשתי רמות: (א) ברמת התפתחותו הפנימית, שבה האם נתפסת כמי שמובילה את התהליך ואחראית גם לעצירתו; (ב) ברמת ההבנה הכללית, שבמסגרתה שני הצדדים נתפסים כאחראים להתפתחותו של הריב. הבנה זו היא תוצר של הבנת ההקשר של המריבה כשגרה נורמטיבית של היום-יום.

בנוגע לאסטרטגיה, ורד סיפרה שמהותה היא אמירת דברים שיגרמו לאב להפסיק לכעוס. הדגשת המהות באופן כללי, ולא באופן ייחודי, מלמדת שלמעשה רק האם יודעת מה מרגיע את האב. דברי ההרגעה אינם יכולים להישפט במונחים נורמטיביים כמרגיעים או מכעיסים, אלא הם נשפטים מזווית ראייתו הייחודית של האב.

ניתוח הממצאים ביחס לאסטרטגיות הפעולה שבהן הילדים השתמשו לצורך ויסות דינמיקת ההסלמה, מלמד שלהבנת כל הילדים, מעורב בתהליך מרכיב מוטיבציוני. הילדים נבדלו בהבנתם את מקומו של מרכיב זה בהתהוות החרפת המריבה. בעוד שבדפוס א של הבניית התהליך, השימוש באסטרטגיות הפעולה הוא פונקציה של היווצרות תנאים של היעדר מוטיבציה להמשיך לריב, בדפוסים ב, ג של הבניות התהליך, המרכיב המוטיבציוני נתפס כאסטרטגית פעולה בפני עצמה (בדפוס ב כשכעס ההורים עולה, הם יכולים לבחור באסטרטגיה של מוטיבציה לריב או באסטרטגיות לניהול או ויסות כעסיהם, ואילו בדפוס ג של הבניית התהליך, כשכעס האב העולה, האם יכולה לבחור באסטרטגיה של ניהול הכעס של האב או המשך הריב עמו). כך או כך, גם אם המוטיבציה נתפסה כמשתנה מפתח בתהליך (דפוס א) וגם אם היא נתפסה כאסטרטגית פעולה (דפוסים ב, ג), הבנתה כמרכיב שקיים בתהליך מלמדת על כך שהילדים זיהו מניע להתפתחותה של המריבה ותפסו אותו בשני אופנים – כ"חיצוני" לריב או כ"פנימי" וקשור לנושא שבגיניו התגלעה המחלוקת בין הצדדים. הבנת תסריט סיום הריב ככרוך בהפעלת אסטרטגיות תקשורתיות או באסטרטגיות לניהול כעס מלמדת על הבנת התהליך בהקשר נורמטיבי ועל הבנת הדינמיקה של המריבה כקשורה למניע פנימי, שקשור למחלוקת

עצמה. עם זאת, קיומה של הבנה נוספת מצביע על זיהוי מניע חיצוני שקיים, שאינו קשור למחלוקת עצמה.

תוצאות

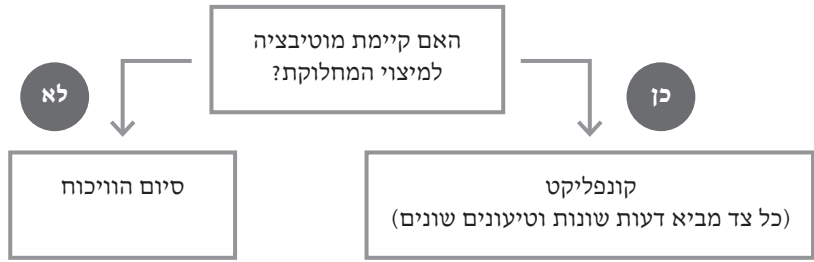
תיאורי הילדים מלמדים על קיומן של שלוש אפשרויות להתפתחות התהליך – אפשרות אחת היא בהיעדר הפעלת אסטרטגיות פעולה, ושתי האחרות הן תוצרים של הפעלת אסטרטגיות כאלה. התוצאות האפשריות של אופן התנהלות ההורים בעימותים שהתגלעו ביניהם הן: (א) הסלמה (אסקלציה) – החרפת המריבה על פני רצף הזמן לכלל אלימות; (ב) שיכוך המריבה (דה-אסקלציה) – הפיכת האפקט המצטבר של המריבה לדרמטי פחות ופחות, עד לסיומו של הריב; (ג) מצב סטטי נפיץ – שימור האפקט המצטבר של הריב ברמת מתח שתאפשר רגיעה זמנית, אם כי כל דבר יוכל להצית את המריבה מחדש. כל אחת מהאפשרויות המוזכרות הודגמה ונותחה במסגרת הסעיפים הקודמים.

דיון

בהתבסס על שלושת דפוסי הבנות תהליך ההסלמה שעלו מניתוח הנתונים – קיום מוטיבציה של ההורים להמשיך לריב או היעדרה, יכולתם של ההורים או אי-יכולתם להתגבר על כעסיהם והתנהגות האם כמניע להסלמת האב,² להבנת הסלמתם של עימותים בין-הוריים לכלל אלימות מנקודת מבטם של הילדים, ניתן להציע את המודל התאורטי הבא: מתגלעת מחלוקת בין ההורים ביחס לנושא מסוים. השאלה המרכזית של הצדדים היא, האם הם רוצים למצות את חוסר ההתאמה ביניהם בתפיסת הנושא השנוי במחלוקת. אם הם אינם רוצים לעשות זאת – המחלוקת תמוצה ללא קונפליקט, אך אם התשובה היא חיובית – יחל ויכוח שבמסגרתו כל צד יביא את טיעונו ולעתים אף יגלוש לתוקפנות מילולית; זאת עד לשלב שבו תופיע נכונות להקשבה, שתגרור בתורה גיוס אסטרטגיות תקשורתיות ורגשיות לסיום הריב (תהליך של שיכוך המריבה). אם המחלוקת לא תמוצה – כלומר הריב יגיע למבוי סתום, תישאל על ידי שני הצדדים או על ידי אחד מהם שוב השאלה, האם ברצונם להמשיך ולמצות את המחלוקת, אך הפעם שאלה זו תישאל לאחר שמוצו האפשרויות הנורמטיביות לוויכוח (כמו: הבאת דעות שונות, דיון בהן, הבנת תימוכין לדעות השונות ואפילו שימוש באלימות מילולית). אם התשובה תהיה שלילית – המחלוקת תישאר לא ממוצה, וצד אחד יכפה את עמדתו על הצד האחר, מה שישאיר אופצייה לחידוש הרצון להמשיך למצות את המחלוקת בהמשך; אם התשובה תהיה חיובית – יהיה שימוש באלימות לצורך כפיית סיום הריב בכוח. המודל שמוצג באיור שלהלן מדגים את דינמיקת ההסלמה מנקודת מבטם של הילדים.

2 הדפוס השלישי ניתן להבנה בהקשר רחב, נוסף על זה הצר, ולפיו האחריות להסלמה כמו גם המניע להתפתחותה מוטלים על שני הצדדים. ראו התייחסות לנקודה זו בתמה הראשונה – בתת-הפרק "נסיבות האלימות", בתמה השנייה – בתת-הפרק "סימנים להסלמת קונפליקט לכלל מריבה אלימה", ובתמה הרביעית – בתת-הפרק "דינמיקת ההסלמה".

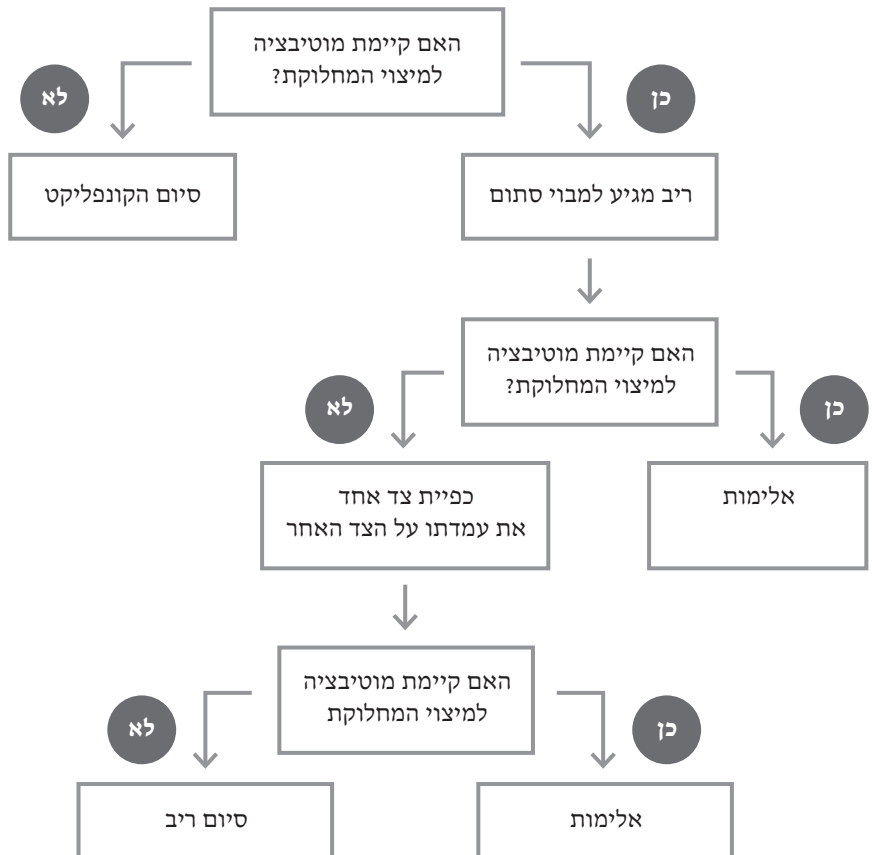
איור 1: דינמיקת ההסלמה מנקודת מבטם של הילדים

(תהליך של שיכוך הריב: גיוס אסטרטגית פעולה לצורך סיום המחלוקת)

(תהליך של שיכוך הריב: גיוס אסטרטגיות פעולה לצורך סיום המחלוקת)

כלל הממצאים המתייחסים להבנת המשתנה שמשפיע על ההסלמה מלמדים על הבנתו על ידי הילדים בשני אופנים: האחד – כמוטיבציה "פנימית" לריב, והשני – כמוטיבציה שהיא "חיצונית" לריב עצמו. זיהוי אותה מוטיבציה "חיצונית", שאינה קשורה לנושא המחלוקת עצמו, אלא לבחירה מכוונת או מודעת של הצדדים לריב, עולה בקנה אחד עם הממצאים שעלו במסגרת מחקרים איכותניים שבחנו כיצד נשים וגברים תפסו את ההסלמה (Eisikovits et al., 2002; Winstok et al., 2002). מחקרים אלה מצאו ששני השותפים תפסו את ההיבטים השונים של שליטה עצמית כקשורים קשר חזק לעצמם, כמו גם לשותף האינטימי (כלומר, יש בכוחם לעצור את הריב אם ירצו בכך). עם זאת, כאמור, הילדים לא הבנו את תהליך ההסלמה באופן שלקח בחשבון את אותה מוטיבציה "חיצונית", מה שמלמד שהקשר הנורמטיבי להבנת הריב בין ההורים הכתיב את תפיסת התהליך כקשור למחלוקת עצמה.

ביחס לסימנים שאותם הילדים זיהו כמי שבאמצעותם ניתן לנבא הסלמתו של קונפליקט לכלל מריבה אלימה, ממצאי המחקר מצביעים על קיומם של שני מרכיבים, שלהערכתם מעורבים בדינמיקת ההסלמה – מרכיב קומוניקטיבי ומרכיב רגשי. כמו כן, ממצאים אלה מלמדים על כך שהילדים הבינו את מבנה התהליך כסימטרי – שני הצדדים נתפסו בעיניהם כאחראים להסלמה (ראו הערה 2). הם גם מלמדים שהילדים הבינו את תהליך ההסלמה במושגים מתחלפים של תוקף וקרבת, כך שכל צד נתפס כמי שתורם בתורו להתפתחות התהליך. הבנה זו עולה בקנה אחד עם ממצאי המחקרים של איזיקוביץ ועמיתים ווינסטוק ועמיתים (Eisikovits et al., 2002; Winstok et al., 2002), שלפיהם ההבחנה בין ה"תוקף" ל"קרבת" היא חיצונית לחוויית המשתתפים בדרמת ההסלמה. מבחינת נקודת הראות הפנימית של המשתתפים, ברוב המקרים כל אחד מהצדדים תפס עצמו כקרבת של האחר, שכן הפעולה האקטיבית של כל צד נתפסה כהגנה עצמית מפני פעולתו של האחר. בהמשך לכך, הוצע לשנות את יחידת ההתבוננות, כך שתהפוך את בחינת פעולת כל אחד מן הצדדים מ"תוקף" – "קרבת" ל"מסלים" (escalator) ו"מפחית ההסלמה" או "משמר ההסלמה" (de-escalator) (Winstok, 2007).

במסגרת סקירת הספרות הביקורתית בתחום האלימות כנגד בן זוג אינטימי, לצורך בניית מודל מבני ואינטגרטיבי בתחום, חשף וינסטוק (Winstok, 2007) את נקודות המבט השונות של הגישות השכיחות להבנת האלימות ביחס להקשר שבו היא מופיעה. בעוד שטראוס ועמיתיו (Straus, Hamby, Boney-McCoy & Sugarman, 1996) הכירו בכך שנחוץ להתייחס לאלימות בהקשר מסוים, אבל הפרידו בין השניים והתייחסו בעיקר לאלימות, ההגדרה של דקסרדי ומקלאוד (DeKeseredy & Macleod, 1997) מתייחסת להקשר על ידי אפיון מפורש של מערכת היחסים בין הצדדים והתרבות והחברה שבהן מערכות היחסים האלה מתקיימות – תרבות פטריארכלית, שבה מצופה מהגברים לשלוט בנשותיהם, ומהנשים – לקבל את מרות בעליהן (Winstok, 2007).

תיאורי הילדים מלמדים על הבנת הריב המחריף בין ההורים בהקשר של אלימות זוגית שהיא תוצר של מצב מסוים, קרי הגעתו של ריב למבוי סתום. עם זאת, בשונה

משטראוס ועמיתיו, שהגיעו למסקנתם הודות להתמקדות בממד התנהגותי, קרי מדידת השימוש באלימות של גברים כמו גם של נשים (Straus et al., 1996), הילדים הגיעו למסקנה זו על ידי הבנת ההקשר עצמו כנורמטיבי, כתוצאה ממצאות חייהם. מכאן ניתן ללמוד שהפער שממצאי המחקר חושפים בין הבנת ההקשר על ידי הילדים לבין מהותו, ברמת הרובד הסמוי (subtext), נובע מהבנה שונה שלו על ידי הילדים, כתוצאה מתהליכים פנים-ביתיים, שגורמים להם להתחקות אחר רמזים נורמטיביים להתנהלות. מסקנה זו, יש בה כדי לחזק את הבנת התהליך בהקשר שהציעו דקסרדי ומקלאוד (Dekeserdy & Macleod, 1997), שכן הבנתם של הילדים נובעת מזווית ראייה פסבדו-נורמטיבית, שיש בה כדי לטשטש את תסריט התנהלותם של ההורים בפועל.

במאמר נוסף, שבוחן באופן ביקורתי את הגישות השכיחות להבנת אלימות מצד בן זוג אינטימי, התייחס וינסטוק (Winstok, 2008) לחסרים שקיימים בגישת האלימות במשפחה. החוקר ציין את חוסר ההתייחסות החוקרים בגישה זו למניע לתהליך (Straus et al., 1996), כמו גם לסיפוק עדויות רק ביחס לקיומה של תבנית הסלמה על פני רצף זמן, ולא לתבנית המציגה שיכון הדרגתי של המריבה.

זיהוי משתנה מוטיבציוני שהוא חיצוני לריב (נוסף על קיומה של הבנת המוטיבציה בהקשר "פנימי" של רצון למצות את הנושא השנוי במחלוקת), תיאור מבנה ההסלמה כאסימטרי במהותו (לצד הבנתו כסימטרי) ותיאור אסטרטגיות הפעולה התקשורתיות או הרגשיות ככאלה שאינן קשורות באופן אינהרנטי לריב עצמו, אלא מגויסות לצורך תבנית פסבדו-נורמטיבית לסיום הריב, כמו גם עשיית שימוש מכוון מטרה באותן אסטרטגיות לצורת סיום הריב או יצירת אופציה של מתח סטטי נפיץ – כל אלה מלמדים על מהותו של התהליך, כפי שהיא נחשפת ברמת הרובד הסמוי (subtext): אלימות מצד הגבר כנגד האישה. מהות זו עולה בקנה אחד עם הגישה שרואה באלימות ביטוי של כוח ושליטה שגברים מפעילים על נשים (Dekeserdy & MacLeod, 1997).

מגבלות המחקר

בהיות מדגם המחקר מבוסס על ילדים שמטופלים במסגרת מרכזים למניעת אלימות, כמו גם על ילדים שאבותיהם ואמותיהם מטופלים במסגרת זו (אוכלוסיית שירות), יכולת ההכללה של מדגם זה לאוכלוסייה הרחבה מצומצמת (Creswell, 1998). עם זאת, יש לזכור שייצוגיות המדגם לאוכלוסייה הרחבה איננה מטרתו של מחקר איכותני כגון זה, אשר נועד לתת תיאורי עומק ופירושים ייחודיים לתופעה הנחקרת. הוא מוותר מראש על יכולת ההכללה, לטובת השגת נתונים רחבים ועשירים, אשר יוכלו להקיף את מגוון היבטי התופעה. למרות זאת, דגימת אוכלוסיית המחקר על סמך טבלת הדגימה, שמאפשרת מתן ייצוג הולם לכל קריטריון, תוך הקפדה על פרישה אחידה של גילאי הילדים, מאפשרת ייצוג הולם של היבטי התופעה, מה שמאפשר להקיש מהנתונים בזהירות למקרים דומים בנסיבות דומות.

השלכות לתאוריה ולפרקטיקה

ממצאי המחקר משלימים את התאוריה העוסקת בהסלמתם של עימותים בין-הוריים לכלל אלימות. בעוד המחקרים של איזיקוביץ ווינסטוק ועמיתיהם (Eisikovits et al., 2002; Winstok et al., 2002) חשפו את המבנה והדינמיקה של האלימות במערכת יחסים אינטימית מנקודת מבטם של התוקף והקרוב, המחקר הנוכחי חשף את נקודת מבטם של הילדים על התהליך. הממצאים מלמדים שהילדים, בדומה לנשים, רואים את המעבר ממצאות לא אלימה לאלימה כתהליך שמסומן על ידי צמתים, שבכל אחד מהם קיימת אפשרות להסלמה או לדרך מילוט ממנה. אלא שבשונה מנקודת הראייה של האישה, שרואה ביכולת לשלוט בסיטואציה משתנה מפתח בניהול התהליך, הילדים רואים את דינמיקת ההסלמה כתלויה במשתנה מוטיבציוני של שני ההורים להגיע לכלל מיצוי נושא הריב. בעוד את נקודת המבט של האישה ניתן להסביר על רקע שימוש במנגנון הישרדותי, שדורש מתן הסבר הגיוני לעצמה על סיבת הישארותה בקשר (Eisikovits et al., 2002), נקודת מבטם של הילדים נובעת, כפי שעולה מן הממצאים, משרטוט הקשר נורמטיבי למציאות הפנים-ביתית על ידי שני ההורים.³

ממצאי המחקר גם מוסיפים ידע לספרות העוסקת בתחום האלימות כנגד בן זוג אינטימי. בהקשר זה, חשיפת הפער בין הבנת תסריט מערכת היחסים על ידי הילדים לבין התסריט כפי שהוא עולה מרמת הרובד הסמוי, מהווה ביסוס לגישה שרואה באלימות ביטוי של כוח ושליטה שגברים מפעילים על נשים (Dekeserdy & MacLeod, 1997), ומסבירה את הסיכון שבטשטוש ההקשר. הצורך של שני ההורים לעצב מציאות כזו מהווה מסנן מעוות לראיית המציאות עבור הילדים ומכוון אותם להבנת העימותים האלימים כעימותים לגיטימיים במסגרת מערכות יחסים זוגיות ובין-אישיות. עם זאת, ממצאים אלו מהווים אפשרות להבין לעומק, כיצד ראייה נטולת הקשר אלים מאפשרת הרכבת תצרך שונה לחלוטין, ובכל זאת מבוסס על המציאות. ההשלכה המידית שיש למאמר זה על אופי הטיפול הנדרש עבור אוכלוסיית הילדים החשופים לאלימות היא שבטיפול חייב להיות משולב מרכיב קוגניטיבי הממוקד בראייה חברתית תקינה. מוקד זה עשוי להיות חשוב במיוחד על רקע העובדה שטשטוש המציאות האלימה והחשיבה עליה במונחים נורמטיביים, עשויים להסביר לא רק את הקושי שבהבנת סיטואציות חברתיות ומתן לגיטימציה לאלימות, אלא גם את אחוזי הפגיעה הישירה הגבוהים מצד הגבר המתעלל, בקרב אוכלוסייה זו (טריוויליזציה של הפגיעה). מאחר שלמידה רבת שנים שמערכת חשיבה על עיוות כנורמה היא עמוקה, נדרשת העלאה משמעותית של מקומם של גורמים חוץ-ביתיים בחיי הילד. הדבר מצריך חשיבה והיערכות מחודשות של הקהילה כמו גם גיוס מערכת החינוך לטובת טיפול באוכלוסיית ילדים זו. הפתרון עשוי להיות עבודה עם הילדים על יצירת מרחבים חלופיים להוויה באמצעות האמנות לגוונה

3 הקשר זה נובע אצל הגברים ממקום שמעוניין בהכחשת האלימות, ואילו אצל הנשים – מן הצורך לשמור על הילדים מפני האלימות.

הנורמטיבי שלא בהקשר היום-יומי השגרתי שאותו הם מכירים. חוויה כזו עשויה להוות גשר לחיבור לעולם הנורמטיבי, לא ממקום שמתנגד להוויה הפנים-ביתית, אלא ממקום שמאפשר אפשרות עתידית אחרת.

מקורות

- כרמל, י' (2010). *הסלמתם של עימותים בין-הוריים מנקודת המבט של הילדים*. עבודת דוקטור. אוניברסיטת חיפה.
- Bogat, G. A., Levendosky, A. A., & von Eye, A. (2005). The future of research on intimate partner violence: Person-oriented and variable-oriented perspectives. *American Journal of Community Psychology, 36*, 49–70. DOI: 10.1007/s10464-005-6232-7
- Brockner, J., & Robin, J. Z. (1985). *Entrapment in escalating conflicts*. New York: Springer Verlag.
- Carmel, Y., Sigad, L., Lev-Wiesel, R., & Eisikovits, Z. (2014). Pathways to resilience among Israeli child victims of abuse and neglect. *Child Indicators Research, 8*(3) 551–570. Available at: http://www.researchgate.net/publication/264555771_Pathways_to_Resilience_Among_Israeli_Child_Victims_of_Abuse_and_Neglect
- Chan, Y. C., & Yeung, J. W. K. (2009). Children living with violence within the family and its sequel: A meta-analysis from 1995–2006. *Aggression and Violent Behavior, 14*, 313–322. DOI: 10.1016/j.avb.2009.04.001
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research desing: Choosing among five traditions*. Thousand Oask, CA: Sage.
- DeBoard-lucas, R. L., & Grych, J. H. (2011). The effects of intimate partner violence on school-age children. In S. A. Graham-Bermann & A. A. Levendosky (Eds.), *How intimate partner violence affects children* (pp. 155–177). Washington, DC: American Psychological Association.
- DeKeseredy, W. S., & MacLeod, L. (1997). *Women abuse: A sociological story*. Toronto: Harcourt Brace.
- Denzin, N. K. (1989). *Interpretive interactionism*. Newbury Park, CA: Sage.
- Eder, D., & Fingerson, L. (2002). Interviewing children and adolescents. In J. F. Gubrium & J. A. Holstein (Eds.), *Handbook of interview research: Context and methods* (pp. 181–201). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Edleson, J. L., Ellerton, A. L., Seagren, E. A., Kirchberg, S. L., Schmidt, S. O., & Ambrose, A. T. (2007). Assessing child exposure to adult domestic violence. *Children and Youth Services Review, 29*, 961–971.
- Eisikovits, Z., & Winstok, Z. (2001). Researching children's experience of interparental violence: Towards a multidimensional conceptualization. In J. L. Edleson & S. A. Graham-Bermann (Eds.), *Domestic violence in the lives of children* (pp. 203–218). Washington, DC: American Psychological Association.

- Eisikovits, Z., Winstok, Z., & Enosh, G. (1998). Children's experience of interparental violence: A heuristic model. *Children and Youth Services Review, 20*, 547–568.
- Eisikovits, Z., Winstok, Z., & Gelles, R. (2002). Structure and dynamics of escalation from the victim's perspective. *Families in Society, 83*(2), 142–152.
- Ericksen, J. R., & Henderson, A. D. (1992). Witnessing family violence: The children's experience. *Journal of Advanced Nursing, 17*, 1200–1209.
- Evans, S. E., Davies, C., & DiLillo, P. (2008). Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes. *Aggression and Violent Behaviour, 13*, 131–140.
- Fine, G. A., & Sandstrom, K. L. (1988). *Knowing children* (Qualitative research methods series, 15). Newbury, CA: Sage.
- Fosco, G. M., DeBoard, R. L., & Grych, J. H. (2007). Making sense of family violence: Implications of children's appraisals of interparental aggression for their short and long-term functioning. *European Psychologist, 12*, 6–16. DOI: 10.1027.1016-9040.12.1.6
- Foy, D. W., Furrow, J., & McManus, S. (2011). Exposure to violence, post-traumatic symptomatology, and criminal behaviours. In V. Ardino (Ed.), *Post-traumatic syndromes in childhood and adolescence: A Handbook of research and practice* (pp. 199–210). Chichester, GB: Wiley-Blackwell.
- Gergen, K. J. (1994). *Realities and relationships*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldin.
- Goddard, C., & Bedi, G. (2010). Intimate partner violence and child abuse: A child-centered perspective. *Child Abuse Review, 19*, 5–20. DOI: 10.1002/car.1084
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual*. Garden City, NY: Anchor.
- Graham-Bermann, S. A., Gruber, G., Howell, K. H., & Girz, L. (2009). Factors discriminating among profiles of resilience and psychopathology in children exposed to Intimate Partner Violence (IPV). *Child Abuse & Neglect, 33*, 648–660. DOI: 10.1016/j.chiabu.2009.01.002
- Graham-Berman, S. A., & Howell, K. H. (2010). Child abuse in the context of intimate partner violence. In J. E. B. Myers (Ed.), *APSAC handbook on child maltreatment* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Graham-Bermann, S. A., & Levendosky, A. A. (2011). Introduction. In idem (Eds.), *How intimate partner violence affects children* (pp. 3–16). Washington, DC: American Psychological Association.
- Holt, S., Buckley, H., & Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse and Neglect, 32*, 797–810.
- Humphreys, J. (1991). Children of battered women: Worries about their mothers. *Pediatric Nursing, 17*, 342–345.
- Jouriles, E. N., Norwood, W. D., McDonald, R., & Peters, B. (2001). Domestic violence and child adjustment. In J. H. Grych & F. D. Fincham (Eds.), *Interpersonal conflict*

- and child development: *Theory, research, and applications* (pp. 315–336). Cambridge: Cambridge University Press.
- Martinez-Torteya, C., Bogat, G. A., Von Eye, A., & Levendosky, A. A. (2009). Resilience among children exposed to domestic violence: The role of risk and protective factors. *Child Development, 80*(2), 562–577.
- Patterson, G. (1982). *Coercive family process*. Eugene, OR: Castalia.
- Peled, E. (1993). *The experience of living with violence for preadolescent witnesses of women abuse* (Unpublished doctoral dissertation). University of Minnesota.
- Peled, E. (1997). Intervention with children of battered women: A review of the current literature. *Children and Youth Services Review, 19*, 277–299.
- Peled, E. (2001). Ethically sound research on children's exposure to domestic violence: A proposal. In J. L. Edleson & S. A. Graham-Bermann (Eds.), *Domestic violence in the lives of children* (pp. 111–132). Washington, DC: American Psychological Association.
- Retzinger, S. M. (1991a). Shame, anger and conflict: Case study of emotional violence. *Journal of Family Violence, 6*, 37–59.
- Retzinger, S. M. (1991b). *Violent emotions: Shame and rage in marital quarrels*. Newbury Park, CA: Sage.
- Scheff, T. J., & Retzinger, S. M. (1991). *Emotions and violence: Shame and rage in destructive conflicts*. Lexington, MA: Free Press.
- Skopp, Spradely, J.P. (1979). *The ethnographic interview*. New York: Holt, Hinehart & Winston.
- N. A., McDonald, R., Jourlies, E. N., & Rosenfield, D. (2007). Partner aggression and children's externalizing problems: Maternal and partner warmth as protective factors. *Journal of Family Psychology, 21*, 459–467. DOI: 10.1037/0893–3200.21.3.459
- Spradely, J.P. (1979). *The ethnographic interview*. New York: Holt, Hinehart & Winston.
- Sternberg, K. j., Baradaran, L. P., Abbott, C. B., Lamb, M. E., & Guterman, E. (2006). Type of violence, age, and gender differences in the effects of family violence on children's behavior problems: A mega-analysis. *Developmental Review, 26*, 89–112. DOI: 10.1016/j.dr.2005.12.001
- Straus, M., Hamby, S., Boney-McCoy, S., & Sugarman, D. (1996). The revised Conflict Tactics Scales (CTS2): Development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues, 17*(3), 283–316.
- Taylor, S. J., & Bogdan, R. (1984). *Introduction to qualitative research methods: The search for meaning* (2nd ed.). New York: Wiley.
- Winstok, Z. (2007). Toward an interactional perspective on intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior, 12*(3), 348–363.
- Winstok, Z. (2008). Conflict escalation to violence and escalation of violent conflicts in intimate relationships. *Children and Youth Service Review, 30*(3), 297–310.
- Winstock, Z. (2013). *Partner violence: A new paradigm of for understanding conflict escalation*. New York: Springer.
- Winstok, Z., Eisikovits, Z., & Gelles, R. (2002). Structure and dynamics of escalation from the batterer's perspective. *Families in Society, 83*(2), 129–141.

נספח 1: מדריך ריאיון

השאלות מכוונות כמובן לשני המינים, אך נכתבו מטעמי נוחות בלשון זכר.
חיי היום-יום של המשפחה

אינטראקציות בין-הוריות בשוטף (יחסים בין ההורים כזוג)

- ספר לי איך זה בבית שלך:
- * מה עושים?
  - * על מה מדברים?
  - * איך ההורים מדברים ביניהם?
  - * מתי צועקים?
  - * מתי מדברים בשקט?
  - * מה שונה או דומה בימי שישי ושבת כשההורים וכל המשפחה נמצאים ביחד?

אינטראקציות משפחתיות בשוטף

- ספר לי על אימא:
- * על מה אתם מדברים?
  - * מה אתם עושים ביחד?
  - * איך אימא מדברת אליך?
  - * איך אתה פונה אליה?
  - * איך אתם רבים?
  - * מה אתה מרגיש כשאתה נמצא אתה?
  - * מה היית רוצה לשנות באימא אילו יכולת?

ספר לי על אבא:

- * על מה אתם מדברים?
- * מה אתם עושים ביחד?
- * איך אבא מדבר אליך?
- * איך אתה פונה אליו?
- * איך אתם רבים?
- * מה אתה מרגיש כשאתה נמצא אתו?

ספר לי על האחים שלך:

- * על מה אתם מדברים?
- * מה אתם עושים ביחד?
- * איך אתם מדברים ביניכם?
- * על מה אתם רבים?
- * מה קורה בזמן מריבה, ואיך היא מסתיימת?
- * האם ההורים מתערבים? אם כן מה קורה אז?

ספר לי על היחסים שלך עם ההורים:

- * על מה אתם מדברים?
- * מה אתם עושים ביחד?
- * איך ההורים מדברים אליך?
- * איך אתה פונה אליהם?

- * האם קורה שאבא מתרגז עליך בנוכחות אימא או להפך? אם כן, מה קורה אז?
- * האם אתה מבחין בשינוי בהתנהגות של אימא כלפיך מרגע שאבא מגיע הביתה או להפך? אם כן, איך אתה מבין אותו?
- * מה אתה מרגיש כשאתה נמצא ביחד עם שני ההורים?
- * מה שונה או דומה בימי שישי ושבת?

עימותים בין-הוריים שלא הסלימו לכלל אלימות

התעוררותם של העימותים

ספר לי על ריב אחרון שאתה זוכר:

- * איזה דברים גורמים להורים להתחיל להתווכח ביניהם?
- * מה קורה כשמתחיל ויכוח בין ההורים?
- * איפה אתה נמצא כשמתעורר הוויכוח?
- * קורה שאתה פוחד? מה אתה עושה אז?
- * איך לדעתך התגובה שלך משפיעה על ההורים?

התפתחותם של העימותים

איך הריב מתפתח:

- * איך מוויכוח "רגיל" הדברים מגיעים לוויכוח מילולי שכולל גם צעקות וקללות?
- * האם אתה יכול לזהות סימנים לכך שהוויכוח ה"רגיל" עומד להפוך לחמור יותר?
- * מה לדעתך משפיע על החמרת הוויכוח?
- * איפה אתה נמצא בזמן שהוויכוח בין ההורים מחמיר (כשהריב מגיע לקללות וצעקות)?
- * מה אתה מרגיש? מה אתה חושב? מה אתה עושה?
- * איך לדעתך ההתנהגות שלך משפיעה על מה שקורה בין ההורים?

סיומם של העימותים

ספר לי על ריב שהחמיר (היו מעורבות בו קללות וצעקות), אבל לא הגיע למצב של מכות:

- * תוכל לתאר איך מריבה כזו מסתיימת?
- * מה לדעתך משפיע על סיומו של הוויכוח בשלב זה?
- * מה אתה מרגיש? מה אתה חושב? מה אתה עושה כשמסתיים הוויכוח?

עימותים בין-הוריים שהסלימו לכלל אלימות

התעוררותם והתפתחותם של העימותים

ספר לי על ריב הכי קשה שאתה זוכר:

- * סביב איזה נושא ההורים התחילו להתווכח?
- * איך קורה שהוויכוח הופך למריבה אלימה?
- * האם אתה יכול לזהות סימנים לכך שמריבה אלימה עומדת להתרחש?
- * מה לדעתך גורם לוויכוח להתפתח למריבה אלימה?
- * איפה אתה נמצא בזמן שוויכוח גולש מהתחום המילולי לאללימות?
- * מה אתה מרגיש? מה אתה חושב? מה אתה עושה?

* איך לדעתך התגובה שלך משפיע על ההתנהגות של ההורים?

סיומם של העימותים

ספר לי על סיומה של מריבה כזאת:

* איך מסתיימות מריבות שיש בהן אלימות?

* איך אתה מזהה שהסתיימה מריבה כזו?

* מה אתה מרגיש כשהמריבה מסתיימת? מה אתה חושב? מה אתה עושה?

* איך אתה מבין את מה שקרה בין ההורים?

תכנית הריאיון המוצגת לעיל נבנתה בהתאם למודל הריאיון האתנוגרפי אשר הוצג על ידי ספרדלי (Spradely, 1979), והיא כוללת שלושה סוגי שאלות:

א. שאלות תיאוריות (descriptive questions), שנועדו לעודד תשובות תיאוריות על אירועים, מצבים ומקומות (לדוגמה: "ספר לי איך זה בבית שלך").

ב. שאלות סיווגיות (taxonomic questions), שמטרתן היא גילוי והבנת התחומים שלפיהם מארגן המדווח את הידע שלו ואימות השערות טנטטיביות של המראיין במהלך הריאיון (לדוגמה: "איזה דברים גורמים להורים להתחיל להתווכח ביניהם?").

ג. שאלות מנוגדות (contrast questions), שנועדו להבחין בין ממדי משמעות שונים שהציג המראיין (לדוגמה: "מה שונה או דומה בימי שישי ושבת, כשהורים וכל המשפחה נמצאים ביחד?").

* יש להדגיש שפירוט השאלות נועד להבטיח קבלת מידע מרבי מן הילדים, לצורך בניית דפוסי ההסלמה ויצירת מודל תאורטי עבור התהליך הנדון. עם זאת, השאלות לא נשאלו על פי הסדר הכתוב, אלא על פי הקו הנרטיבי של הנבדק.